№ 37 ՇԱԲԱԹ ՄԱՐՏԻ 29 **1897** ՇԱԲԱԹ ՄԱՐՏԻ 29 № 37

ՔՍԱՆՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 10 րուբլի, կէս տարվանը 6 րուբ.
Առանձին համարները 7 կոպէկով.

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ.

Մեր հասցէն. Тифлисъ. Редакція «Мшакъ».
կամ Tiflis. Rédaction «Mschak».

Տելեֆոն № 253.

ՄՇԱԿ

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի և տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով.

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ.

Տելեֆոն № 253.

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ՇԱՐՈՒՆԱԿՎՈՒՄ Է

„ՄՇԱԿ“

(25-րդ ՏԱՐԻ)

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼՐԱԳԻՐ

ՆԵՐԿԱՅ **1897** ԹՈՒԱԿԱՆԻ

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

Տարեկան գինը՝ 10 րուբլի, կէս տարվանը՝ 6 րուբլի

Հասցէն. ТИФЛИСЪ, Редакція «МШАКЪ». Արտասահմանից՝ TIFLIS, Rédaction «MSCHAK»

Շուշանիկ Լալայեան, Մարթա Լիանօզեան և Համբարձում-բէկ Իսկբաշեանց, սրտի ցաւով յայտնելով առաջինը՝ իր անմոռանալի ամուսնու, երկրորդը իր եղբօր և երրորդը՝ իր քեռորդու

ՊՕՂՈՍ-ԲԷԿ ԼԱԼԱՅԵԱՆՑԻ

մահը, խնդրում են ազգականներին և ծանօթներին շնորհ բերել յուղարկաւորութեանը՝ կիրակի, մարտի 30 ին, առաւօտեան ժամը 10 ին, հանգուցեալի բնակարանից, Վելիամինովսկայա փողոց, տուն Թանդօյեանի, դէպի Վանքի մայր-եկեղեցին: Մարմինը կը տեղափոխվի Բագու նոյն օրը երկաթուղու գիշերվայ գնացքով: Ամբիծը լինելու է շաբաթ օրը՝ մարտի 29 ին, երեկոյեան ժամը 7-ին:

1—1

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Հայերը հարուստ էլ չեն.—ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Օրէցօր. Գրական բարքերից. Մատենագրութիւն. Հրատարակչական ընկերութեան ընդհանուր ժողովի վերջարանը. Գաղթականների օգտին. Հայոց թատրոն. Նամակ Նոր-Բայազէտից. Նամակ խմբագրութեան. Ներքին լուրեր.—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Վերջին տեղեկութիւններ. Կիսապաշտօնական հերքում. Նամակ Շվէյցարիայից. Արտաքին լուրեր.—ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ.—ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ.—ԲՕՐՍԱ.—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Ինչու է գաղթում հայը.

ՀԱՅԵՐԸ ՀԱՐՈՒՍՏ ԷԼ ՉԵՆ

Ինչպէս երևում է, ռուսաց մամուլի մի քանի լուրջ օրգանները որոշել են սառն ջուր ածել շովինիստ և խաւարամիտ լրագիրների գլխին: Այդ օրգանները,—„Русская Мысль“, „Петербургскія Вѣдомости“, „Биржевыя Вѣдомости“, „Русскія Вѣдомости“ ամեն մի քայլում անխնայ հարուածում են „Новое Время“, „Моск. Вѣдомости“, „Гражданинъ“ և սրանց արժանաւոր արբանեակների որոշ նպատակով գրվող յօդուածները ու խնինուացիները հայերի դէմ: Մեր ընթերցողներին յայտնի են „Русская Мысль“ ամսագրում տպված՝ պ. Սազօնովի յօդուածները հայերի մասին, որոնցով յարգելի հեղինակը, անկողմնապահ ուսումնասիրութեամբ և յոկ պաշտօնական թուանշաններով զինաւորված, ջարդուփշուր արեց հայատեաց մամուլի հայերի վրա բարդած անհիմն և անարդար մեղադրանքները:

Այդ մամուլը նեղն ընկած, սախպվեց խոստովանել արևի պէս պայծառ ճշմարտութիւնը, բայց իրան յատուկ անամօթութեամբ, մի ուրիշ քար գլորեց. „Պ. Սազօնովի եզրակացութիւնները թէև արդարանում են առաջ բերած թւանշաններով, բայց նա նեղութիւն չէ քաշել հայերի դրամագլուխների հաշիւն անել, մանաւանդ ռուսների և վրացիների դրամագլուխների հետ համեմատած, և շատ կարելի է, որ այն ժամանակ նրան անպայման չը թուէր մեր ցուցմունքը հայերի՝ Կովկասում ունեցած տիրապետող ազդեցութեան մասին“: Չը կամենալով թոյլ տալ իր հակառակորդներին, որ վերջին խօսքը իրանցը համարեն և ցանկանալով այդ վերջին զէնքն էլ խլել նրանց ձեռքից, Սազօնով ուսումնասիրել է հայերի հարստութեան հարցը և պաշտօնական տեղեկութիւնների ու թւանշանների հիման վրա՝ Մոսկվայի ազատամիտ ամսագրի մարտի համարում տպված „Кредитныя учрежденія на Кавказѣ въ 1894 году“ յօդուածով ապացուցանում է, որ այդ առարկութիւններն էլ անհիմն և անտեղի են:

Իր նախկին յօդուածներով ապացուցանելով, որ ոչ գիւղատնտեսութեան, ոչ գործարանական և ոչ ֆաբրիկային արդիւնաբերութեան մէջ հայոց դրամագլուխներ չը կան և հայ կապիտալիստները այդ ասպարէզներում աննշան դեր են կատարում, Սազօնովին մնում էր հետազօտել միայն մի ասպարէզ, ուր հայերի կապիտալները կարող էին դեր կատարել, այն է բանկային և կրէդիտային հաստատութիւնների մէջ, որոնք ժամանակակից տնտեսական կազմակերպութեան մէջ հանդիսանում են դրամական շրջանառութեան գլխաւոր օրգանները: Որպէս զի պարզվի և ապացուցվի թէ որքան է Կովկասում շրջող դրամագլուխների քանակութիւնը և ում ձեռքումն են գտնվում այդ դրամագլուխները, պէտք էր ուսումնասիրել և քննել Կովկասի թէ պետական, թէ հասարակական և թէ մասնաւոր բանկերի և կրէդիտային հաստատութիւնների կազմակերպութիւնը ու գործունէութիւնը: Եւ այդ կատարել է պ. Սազօնով: Նրա ուսումնասիրութեան արդիւնքը հետևեալն է. 1) Հայերը Կովկասում չեն կազմում խոշոր կապիտալիստներ: 2) Կովկասում գտնվող բանկերը և կրէդիտային հաստատութիւնները բացառապէս չեն գտնվում հայերի ձեռքում, ինչպէս կարծում են: 3) Այդ բանկերից ամենախոշորները և ամենանշանաւորները—ինչպէս պետական ազնուական-կալուածական և առևտրական-ակցիօնէրական բանկերը գտնվում են ոչ-հայերի ձեռքում: 4) Միակ ակցիօնէրական բանկը, այն է—Թիֆլիսի առևտրական բանկը, որ գտնվում է հայերի ձեռքում, նա էլ մի քանի խոշոր հայ կապիտալիստներին չէ պատկանում, այլ նրա ակցիօնէրները սովորական կարողութեան տէր մարդիկ են, այն էլ ամենքը հայեր չեն և, եթէ ամենքն էլ հայեր լինէին, դարձեալ չէ կարելի նրանց կապիտալիստ անուանել:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԻՆՁՈ՞Ւ Է ԳԱՂԹՈՒՄ ՀԱՅԸ...

Մի քանի տարի է արդէն, որ մեզ վիճակվել է ապրել թիւրքահայ գաղթականների մէջ, և ամեն օր ականատես լինել Թիւրքիայի ձեռքից փախած մեր պանդուխտ ու գաղթական ազգակիցների թշուառութեանը: Թողնել տուն-տեղը, սիրելիներից ու բարեկամներից հեռանալ, ձգել այն հողը, որի հետ մարդ կապված է եղել իր կեանքի մեծ մասը, ամենից ու ամեն բանից զրկված ու մերկացած՝ փախչել, գնալ—ընկնել իր համար օտար աշխարհ, իր համար ամեն բանով օտար պայմանների մէջ, անտուն, անհաց, անկարեկից... Մեզ թվում է, թէ դրանից աւելի մեծ հարուած, դրանից աւելի մեծ անբաղդութիւն չէր կարելի ստեղծել խեղճ գիւղացու համար, որը իր երկրագործական թէև ծանր, բայց խաղաղ ու հալալ աշխատանքից դուրս ոչինչ չը գիտէ, որ ամբողջապէս նուիրված է իր տան ու հողի գործին և որ իր ամենամեծ մխիթարութիւնը այն տաժանելի աշխատանքի մէջ—իր տան, իր օջախի մօտ, իր հողի վրա է գտնում: Ո՞վ պիտի նրան հաց տայ. ո՞վ պիտի նրան տուն տայ. ո՞վ պիտի նրան հող տայ, հող, որ պիտի ապրեցնէ նրան ու նրա պէս հարիւրաւորներին և պահպանէ նրանց կեանքը քաղցի, ցրտի ու ամեն տեսակ բնական ու անբնական պատահարներից:

Հայը ծովի մի ափումն է, որդին՝ հեռու, միւս ափին. երիտասարդ պանդուխտը օտարութեան մէջ մաշվում, իսկ կինը երեխանցով իր անբաղդ հայրենիքումն է հալ ու մաշ լինում, սպասելով իր պանդխտի ճամփին: Երկուսն էլ իրար ուզում են տեսնել, կարօտից մաշվում են: Երկար, շատ երկար սպասում են նրանք. երբեմն տարիներ է քաշում պանդխտի վերադարձը, մինչև որ կամ հայրենիքից ստացած մի տխուր, դառն համբաւ ստիպում է նրան դառնալ իր թշուառ աշխարհը և կամ օտարութեան մէջ դառն աշխատանքով վաստակած մի քանի րուբլիները նրան սիրտ են տալիս—նորից տեսնելու իր սիրելիներին: Բայց լինում են և այնպիսիները, որ դրան էլ չեն արժանանում. մի—երկու տարի իրար մօտ ապրելուց յետոյ, յանկարծ մի սև, մի դժբաղդ օր իրարից զատվում են, մէկ օր տեսնվելու յուսով: Բայց այնուհետև անցնում են տարիներ, իրարից լուր անգամ չեն ստանում. երիկն իր մանուկն է փնտռում, իսկ մանուկը իր զարիբ էրկան...

Գուցէ ոչ մի ժամանակ, ոչ մի տարի այնքան հայ պանդուխտ ու գաղթական չէ եկել անատոլիական ափերից դէպի մեր կովկասեան ափերը, ինչքան այս մի—երկու տարին, կոտորածներից յետոյ: Միմիայն Սուխումի շրջանում այդ վերջին եկողներին մօտաւոր հաշւով կարելի է երեք հարիւր տուն համարել, այսինքն ամբողջ շրջանի հայ գաղթական ազգաբնակութեան համարեա մի երրորդ մասը: Դրանք հետզհետէ նորանոր գաղթաչէններ են հիմնում:

Բայց ինչի և ուր են գալիս դրանք. ինչ են փնտռում դրանք այստեղ, այս՝ իրանց համար օտար երկրում, ուր ոչ մի ազատ հող չը կայ դրանց համար և ոչ որ ունեն իրանց նայող ու հոգացող: Ճիշդ է՝ նրանցից համարեա ամենքն էլ մինչև այսօր մի կերպ տեղաւորված են ապրում, բայց վայ այն տեղին, որ նրանք են ունեցել: Նրանց մեծ մասը մի կերպ, ժամանակաւորապէս նստել է իրանից առաջ եկած ու քիչ թէ շատ տեղաւորված հայ գաղթականների մօտ կիսրարի և կամ այլ մաս ստանալու պայմանով. որն էլ գնացել է այս կամ այն կալուածատէրից անտառ է վերցրել, որ մշակի: Երկու դէպքումն էլ եղածը մի բան չէ. ինչ պիտի լինի նրանց ստացած մասը և կամ անտառից հանածը: Նոր եկողները համարեա ամենքը առաջին տարին միայն սիմինդր են ցանում, ուրիշ ոչինչ. այն էլ հազիւ իրանց հերիք կը լինի. իսկ միթէ կարելի է միմիայն սիմինդրով ամբողջ տարին եօլայ գնալ. չէ՞ որ տունը էլի շատ պակասներ կունենայ: Նրանք ամենքն էլ հայրենիքից մերկ ու աղքատ են եկել. նրանց ամենամեծ հարստութիւնը գուցէ նրանցից մի քանիսի մօտ գտնված մի-մի հատ կովերն են, որ նրանք հետները բերել են հայրենական ափերից. բայց կան՝ որ կով էլ չունեն: Իսկ հագուստը, տան սարքը, ամանեղէնը, գործիքները, անկողինը: Չէ որ ամենքն էլ նոր եկած են, տուն կուզեն: Նրանց տունը, ասենք, մեծ ծախս չէ ուզում, մի կերպ իրանք կը շինեն: Մէկ շինելը ցաւ չէ. ցաւն այն է, որ երբեմն շինածն էլ իրան չէ մնում, միւս տարին նստած տեղից հանում են. չէ՞ որ հողը իրանցը չէ. ո՞վ կը տայ նրանց հող: Այսօր տեղ-տեղ Սուխումի շրջանում հայերին նոյն իսկ կապալով չեն ուզում նստեցնել, նրանց հող տալ, և հետզհետէ քշում են նրանց նստած տեղերից..., Ուր կուզեն թող գնան. ո՞վ է նրանց վրա մտածում...

Ահա լսվում է անտառից թիւրքաց ձևի զանգակ ու յամրաքայլ սայլի միակերպ ու մելամաղձիկ ճանչիւնը. խեղճ հայ գաղթականն է, որ իր աղքատիկ կայքը բարձած, հիմի էլ ուրիշ կողմն է գնում. երևի՝ նոր տեղ է գտել. տեսնենք այնտեղ ինչքան պիտի թողնեն: Եւ այդպէս մինչև մեռնելը գուցէ այդպէս մի քանի տեղ տուն կը շինէ, բայց վերջը ոչ մէկն էլ իրան չի մնայ: Ամբողջ Կովկասեան ափերում շատ քչերն են հայ գաղթականներից, որ սեփական մի կտոր հող ունեն: Դրանք էլ հին եկողներից են: Վերջին տարիներում եկած նոր գաղթականներից ոչ մէկը մի թիզ հող չունի իր համար. նրանք բոլորն էլ ուրիշի հողի վրա են ապրում: Տեղ-տեղ նոր եկողներից շատերի ձեռքը մինչև անգամ հող էլ չը կայ, անտառ է. նրանց բանածն ու կերածը այնտեղից է լինում: Գիտենայիք, թէ ինչպիսի տաժանելի աշխատանք է պէտք անտառները մշակելու համար, ինչքան ծանր ու դժուար բան է մշտական կռիւ մղել հսկայ ծառերի դէմ, գերանտիններով անտառ փորել, հաստարմատ ծառերը հանել և հողը մշակել, մանաւանդ որ այն խեղճերը ստիպված են այդ բոլորը միմիայն իրանց ձեռքով անելու, որովհետև նոր եկողները ոչ եզ ունեն, ոչ էլ այնքան փող, որ մարդ գտնեն, հետները բանեցնեն: Այնքան տաժանելի աշխատանք և ինչն է նրանց կերածը.—սիմինդր. հացն էլ այն է, կերակուրն էլ, եթէ այն էլ միշտ գտնվի: Կով ամենքը չունեն. շատերի ունեցածն էլ մէկ-մէկ հատ է. ինչ պիտի լինի մէկ կովի տուածը. տան երեխաներին չի հերիք գայ, ոչ թէ մեծերին: Շատերը համարեա ամբողջ տարի իւղի երես չեն տեսնում. միսը հօ տօնից տօն կը գտնեն. կերածը—սիմինդրի հացն ու կանաչեղէնն է. թանի պէս բանին կարօտ են մնում: Իսկ վրաները. անկողինը.—որտեղից պէտք է գտնի խեղճ գաղթականը: Հայրենիքից նա հետը ինչ է բերել, որ ինչով առնէ դրանց. թիւրքաց սուրբերը էլ փող կը թողնէին նրա ձեռքին: Շատերի տանը մի ձեռք ոչ միայն ամբողջ անկողին, այլ նոյն իսկ մի հատ ներքնակ չի գտնվի. խոտի վրա են պառկում, շորերով ծածկվում: Մենք տեսել ենք, որ նոյն իսկ մահամերձ հիւանդը նրանց մօտ գետնին թափված խոտի վրա է փչել իր շունչը. տանը մի հատ դօշակ չէ գտնվել...

Եւ այդպիսի խեղճերից՝ հայրենիքից նոր եկած ժամանակը՝ Սուխումի մաքսային փարչութիւնը սիրտ է անում—հետները բերած, ի-

Առաջ բերելով պ. Սազոնովի հիմնաւոր եզրակացութիւնը, մեզ մնում է հարցնել,—ինչ են ցոյց տալիս այդ և նրանց նման բազմաթիւ փաստերը, որ ռուսաց մաքուր, անկողմնապահ մամուլը առաջ բերեց.—այն, որ հայատեաց օրգանները իրանց արշաւանքը սկսեցին ոչ թէ որ և է փաստի վրա հիմնված, այդ դրդված նախամտածած, անմիտ դիտաւորութիւններից՝ անպատճառ „հայրենիքը պաշտպանել" գոյութիւն չունեցող թշնամուց: Շատ ուրախ ենք, որ „հայրենիք պաշտպանող" այդ դօն-քիշօտների դէմ կռւողը միայն մենք չենք, միայն հայոց մամուլը չէ, որին անմաքուր հրապարակախօսները կը համարեն լոկ ազգասիրութիւնից դրդված բողոքողներ, այլ նոյն իսկ ռուսաց մամուլի օրգաններն են, որոնք թթու-ազգասէրներից պակաս չեն սիրում իրանց մեծ հայրենիքը:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՕՐԷՑՕՐ

XI

Գրագների ներկայ ժամանակում, հաճելի է չէ՞, ընթերցող, տեսնել մի-մի անգամ գործի մարդիկ, պատրաստ իրանց թոյլ ոյժերը նուիրելու հասարակութեան և ժողովրդին: Այդպիսի հաճելի տպաւորութիւն են թողնում այն լուրերը, որ լսում և կարդում ենք, թէ ինչպէս ժանտախտի մօտենալու վտանգի դիմաց, փոխանակ պատրաստվելու փախչել, ինչպէս արեց Բագուի ինտելիգէնցիան 1892-ի խոլէրայի ժամանակ, մեր ինտելիգէնտ երիտասարդները պատրաստակամութիւն են յայտնում սանիտարական մասնաժողովներ կազմելու, չարժական խմբերի մէջ մտնելու, որպէս զի ժանտախտի տարածման դէպքում յուսահատ ժողովրդին օգնութիւն հասցնեն, նրա հիւանդութեան դարման անեն, նրան յոյսեր տան:

Մեր մռայլ, անշարժ, լճացած կեանքի մէջ այնքան քիչ են կատարվում մեծ գործեր, այնքան քիչ են հերոսները, որ կամայ ակամայ պէտք է բաւականանանք հասարակաց բարիքին նուիրվելու այդ թոյլ փորձերով, մանաւանդ որ այդպիսի փորձեր առաջ չը կային, և նոր են երևան գալիս, իբրև մեր մտաւոր և բարոյական վերածնութեան թոյլ ճառագայթներ:

Կար ժամանակ և այն ոչ շատ հեռու մեզանից, երբ որ և է տարափոխիկ հիւանդութեան դէպքում, կամ երբ տիրում էր սով և երաշտ, ամբողջ ժողովրդի փրկութեան միակ խարիսխը հանդիսանում էր հոգևորականութիւնը, որ խաչը ձեռքին, թափօր պտտելով, հրաւէր էր կարդում յուսահատ ժողովրդին՝ ծեծել իր գլուխը և կուրծքը՝ նախախնամութեան գութը շարժելու համար, հաւատացնելով, որ ամենաբարի նախախնամութիւնն է մարդկութեան ամեն տեսակ դժբաղդութիւններ հասցնողը: «Լաց եղիր, աղօթիր»,—ահա այդ էր նրանց ցոյց տուած միակ միջոցը: Բայց ժամանակները փոխվեցին: Լացի և ծոմապահութեան փոխարէն՝ ժողովրդի մէջ, երկար տարիների ջանքերով, ստեղծվեց ինտելիգէնտ ոյժ, որ իր ձեռքում՝ մտքի տեղ բռնած ունի գիտութեան ջահը, հրաւէր է կարդում ամբոխին կուրծքը ծեծելու փոխարէն փոքրիկ շարժում առաջ բերել իր քնած գլխի մէջ, և կախ սկսել՝ փոխանակ արտասուք թափելու և ողբալու...

Այդ փոքրիկ, նոր կազմակերպվող ինտելիգէնտ ոյժերը, որոնք պատրաստակամութիւն են յայտնում օգնութեան ձեռք մեկնել ժողովրդին մի օր խոլէրայի ժամանակ, միւս օրը՝ ժանտախտի երևալու դէպքում, երրորդ օրը որ և է ընդհանուր աղէտի միջոցին,—մեր ժողովրդի մտաւոր կենդանութեան մխիթարական նշաններն են: Նրանց պէտք է գգուել, նրանց պէտք է սիրել, և նեղ րոպէներին նրանց պէտք է ականջ դնել:

Խ. Մալումեան

ԳՐԱԿԱՆ ԲԱՐՔԵՐԻՑ

—

«Մուրճի» խմբագրին.

Ութ տարուց աւել է, դուք ամսագիր էք հրատարակում. հաշւով 99 գիրք պիտի տուած լինէք: Ցիշում էք այդ 99-ից գոնէ մէկը, որի մէջ դուք փառաբանած չը լինէք ձեր գլուխը: Եղե՞լ է մի րոպէ, երբ դուք ընդունած լինէք թէ «Մուրճից» դուրս կարող է գոյութիւն ունենալ գրականութիւն:

Դուք զարմանալի մարդ էք: Ամբողջ 99 ամիս ձեր մեծամտութեան, ձեր տռասպելական ինքնասիրութեան խունկ ծխելու համար դուք ուշադրութեան հասնող եռանդով չէիք խնայում ձեր ընթերցողների ականջը, ուղեղը, համբերութիւնը, նկատի չէիք առնում որ կայ օրինաւորութեան, վայելչութեան սահման, որ մարդկային համբերութիւնը անսպառ չէ, որ... Բայց երբ հազարից մի անգամ բողոք է բարձրացնում ընթերցողի վիրաւորված զգացմունքը, երբ նա օգնութիւն է կանչում՝ չշկլված ձեր անվերջ գովասանքներից, ձեր դատարկ ինքնապարծութիւնից,—դուք վրդովվում էք... Ինչ իրաւունքով: Որտեղից էք արտօնութիւն ստացել դատարկ աղմուկներով մարդ խլացնել: Իսկ թէ ձեր աղմուկները դատարկ են, այդ ապացուցանում է այն հանգամանքը, որ երբ նեղն էք ընկնում, դիմում էք սրա ու նրա վկայութիւններին: Այս անգամ դուք ապաւինել էք իմ հին, մասնաւոր նամակներին, որոնցից կտորներ էք դրել «Մուրճի» վերջին համարում: Սակայն փաստը փաստ է մնում. ձեր աղմուկը մնում է դատարկ, նոյն իսկ անմիտ:

Խոստովանում եմ, դուք ինձ անձամբ բաւական անախորժ դրութեան մէջ էք դրել: Պատասխանել ձեզ դա մի դժուար և ապարդիւն աշխատանք է: Բայց ես առանց ուշադրութեան չեմ թողնի ձեր չար դիտաւորութիւնը և յանձն առնելով ձեր սուտերը ջրելու ձանձրոյթը, ստիպված եմ հազար ներողութիւն խնդրել «Մշակի» ընթերցողներից, մանաւանդ որ ինձ հարկաւոր կը լինի դիմել ձեր գործածական մեթոդին, վիճաբանութեան այն միջոցին, որ դատապարտելի է բոլոր այն գրականութիւնների համար, որոնց հիմնադիրները Արասխանեանցներ չեն: Իմացէք, պարոն, որ դուք էլ ինձ էք նամակներ գրել և ինձ աջողվեց գտնել նրանց իմ հին թղթերի մէջ:

Նախ և առաջ ասեմ ձեզ, որ ես հիացած եմ ձեր լօգիկայի վրա: Դուք պաֆօսով աղաղակում էք, որ իմ նամակները անպատճառ վերաբերվում են 80-ական թւականների մամուլին: Ինչո՞ւ: Լոկ այն պատճառով որ նրանցից երկուսը գրված են 1888—1889 թւականներին: Բայց թէ դրանց մէջ չը կայ ամբողջ տասնամեակի մասին վկայութիւն, թէ դրանք առնուազն օրվայ, րոպէի տպաւորութիւնն են կրում,—այդ ձեզ համար ոչինչ է: Սակայն ձեր այդ լօգիկան ինչպէս է թոյլ տալիս 80-ական թւականներին վերագրել և իմ այն նամակները, որոնց վրա գրված են 1890 և 1891: Հարցրէք իւրաքանչիւր դպրոցականից և կը տեղեկանաք որ 91-ը իննսնական է և ոչ թէ ութսունական: Բայց դուք էլ գիտէք այդ բանը և թէ այդպէս էք վարվել թւանշանների հետ, պատճառը, օ՛, այն է, որ 90-ական թւականների մամուլը ձերն էք համարում, ուրեմն նրանց մասին վատ բան ասել չէք թոյլ տայ:

Պէ՞տք է բացատրել թէ ինչո՞ւ «Մուրճի» մասին իմ կարծիքը սկզբում նպաստաւոր էր: Դրա համար պէտք է աչքի անցկացնել շողոքորթութիւններով, կոմպլիմենտներով լի ձեր նամակները: Դուք այն ժամանակ մի յուսատու սկսնակ էիք: Մեզ, գաւառում ապրողներիս, ի հարկէ, յայտնի չէին ձեր խմբագրական կուլիսները, որոնց ետևում, ինչպէս յետոյ յայտնվեց, կար մի ամբողջ խնամակալութիւն (Լեւոն Սարգսեան, Ալէքսանդր Քալանթար և ուրիշները), որ չէր թողնում ձեզ ցոյց տալ ձեր իսկական տիպարը: Շատերի հետ ես էլ այն կարծիքին էի, որ դուք կարող կը լինէք ամսագրական մամուլին ծառայել եռանդով և այդ պատճառով նոյն իսկ ներում էի ձեր անգրագէտ ձախորդ յօդուածը: Միայն Գրիգոր Արծրունին էր որ իրան յատուկ քննական սրատեսութեամբ յայտարարեց թէ ձեզանից բան չի դուրս գայ: Եթէ մի երեք չորս տարվայ ընթացքում կատարվեց Արծրունու գուշակութիւնը—դա պարզապէս այն է ցոյց տալիս որ մենք, յոյս ունեցողներս, բոբիկ մարգարէներ էինք...

Ի՞նչ զարմանալու բան կայ, եթէ ես իմ նամակներում գանգատված լինեմ ժամանակակից մամուլի վրա: Այդպիսի գանգատներ ես նոյն իսկ տպել եմ «Մշակի» մէջ: Ո՞վ չէ դժգոհ լինում իր ժամանակից.—միայն օպտիմիստները, որոնք երջանիկ են, և նրանով, որ աշխարհը գոնէ մնում է անսասան: Այն ինչ ժամանակներ էին, որոնց վրա Նեկրասով աղի արտասունք էր կաթեցնում: Այժմ չը պէտք է երանի տալ այն ժամանակներին: Ինքը Արծրունին 25 տարի չէ՞ր գանգատվում հայոց մամուլի վրա. ինչո՞ւ չէք ասում թէ նա էլ հաստատում է որ «Մուրճը», այո, զարգացման սկսեց մեր մէջ: Բացի դրանից, կայ և մի այլ պատճառ, այդ այն է որ միշտ մի լաւ, մի լուրջ ամսագրի հարկաւորութիւն է զգացվում: Դուք հօ գիտէք որ այլ է ամենօրեայ լրագրութիւնը, այլ է ամսագիրը: Երբ դուք վերցնում էք «Русская Мысль» ամսագրի մի համարը, գտնում էք նմանութիւն նրա և առօրեայ լրագրութեան մէջ: Լրագիր և ամսագիր—դրանք ջոկ ջոկ բաներ են և մեկը

բանից բանեցրած մի քանի կտոր պղնձեղէնի համար մաքս ուզել. և որովհետև խեղճերը այդքան փող չեն ունենում, ամանները խլվում են նրանցից: Է՛հ, չունեցողի բանը ամեն տեղ էլ դժուար է. սուտ չէ ասում գիւղացին, որ «զալումն» ու «զուլումն» էլ խեղճի համար է լինում...

Էլի պանդխտի բանը ուրիշ է. մեն-մենակ՝ ինչպէս լինի, մի տեղ կը գտնի, մէկի մօտ կը մնայ, ուրիշի դրանը կապրի, մի քիչ փող կաշխատի, նեղը մնայ, էլի յետ կերթայ: Ի՞նչ պիտի անէ տնւոր գաղթականը. ինչո՞վ պիտի պահէ ու ապրեցնէ իր ընտանիքը—անտուն, անհող, անկարեկից՝ օտար աշխարհում: Նա սովամահ էլ մեռնի, յետ դառնալու չէ իր աշխարհը. դառնայ էլ՝ կարելի է որ չընդունեն: Չէ՞ որ այնտեղից հեռացող չէր, եթէ իրան հանգիստ թողնէին, եթէ նրա հացը չը խլէին, եթէ նրա աշխատանքը չուտէին, եթէ նրա ձեռքը հող տային, եթէ նրան տուրքերի մէջ չը խեղդէին, եթէ նրան չը թալնէին, չը կոտորէին, նրա հոգին չը հանէին... Իսկ այդ բոլոր ցաւն ու կրակը նրա համար են գործ դրել, որ կարողանան զոռով դուրս անել նրան իր հողից, որ խլեն նրան իր մայրենի գրկից: Ցաւ չը լինէր, նեղութիւն չը լինէր, ո՞վ էր գժվել, տուն-տեղը ձգել, իր ունեցած պատրաստի մի կտոր հացը ձեռքիցը հանել ու ընկնել օտարութիւն, սրա-նրա դուռը բաղխել, սրան-նրան գլուխը ծռել:

Նա հէնց այդ ցաւիցն է փախչում: Այդ ցաւն է, որ նրան ամեն բան մոռացնել է տալիս: Մոռացնել է տալիս ոչ միայն հայրենիքի քաղցրութիւնը, այլ և գաղթական կեանքի դառնութիւնները, անկարեկից օտարութիւնը և իր քաշածները ճանապարհին: Թէև շատերի համար ճանապարհին քաշածներն էլ երբեմն ծանր ու սարսափելի են եղել, բայց էլի նրանք չեն կարողացել—յետ դարձնել գիւղացուն իր հայրենիքը. հայրենիքի սարսափները նրանց աւելի դառն են թւացել: Շատ բան ենք լսել ճանապարհին քաշած նրանց նեղութիւններից, բայց դուցէ ոչ մէկը այնքան սրտաշարժ չէ, ինչքան այն դժբաղդ դէպքը, որ պատահել է անցած տարի գարնան վերջերին եկած գաղթականներից մէկին: Այդ միջոցին էր, որ 40 ընտանիք մի առագաստանաւով Պլատանայի կողմերից (Տրապիզոնի գաւառ) Սուխում են գալիս: Նրանց մէջ գաղթականներից մէկի կինը շատ ծանր հիւանդ է լինում. նրա լաւանալուն չեն սպասում, ուղղակի վեր են առնում, նրան էլ իրանց հետ նաւն են դնում: Կոտորածներից յետոյ՝ էլ հիւանդ, առողջ չեն հարցնում. ով կարողանում է՝—օր առաջ փախչելու վրա է մտածում: Դեռ ևս ծովի վրա, Սուխումից շատ հեռու, խեղճ կինը մեռնում է: Ի՞նչ անեն. ցամաքը մօտիկ չէ, որ հանեն և թաղեն. առանց երկար մտածելու, նրա մօտիկներն առնում են դիակը և նրա փոքրիկ երեխայի աչքի առաջ գցում են ծովը: Ու մինչև այսօր այդ փոքրիկը քնի մէջ էլ վեր է թըռչում, լալիս ու յիշում է իր խեղդած մայրիկին... Այդ ու դրա նման սոսկալի բաներ էլի չեն կարողանում յետ կանգնեցնել հային իր ճանապարհից: Ո՛վ գիտէ՝ խեղճը իր հայրենիքում այնքան ցաւեր ու սարսափներ է տեսել, որ հիմա սիրտը քարացել է, էլ զգալու տեղ չէ մնացել: Նա գիտենայ էլ որ այստեղ սովից մեռնելու է, էլի չի մնայ այնտեղ, կարող չէ մնալ, որ մնայ. դժւար է, անկարելի է Թիւրքի ձեռքին ապրել: Նրանց պատմածներին նայելով՝ նահատակի համբերութիւնը քիչ կը գայ Թիւրքաց լծի տակ դիմանալու համար:

Ցիշում ենք, Տրապիզոնի կոտորածի ժամանակն էր. մեր կողմերի պանդուխտ ու գաղթական հայերի ուշքն ու միտքը իրանց հայրենական տների վրա էր. ոչ մէկի վրա սիրտ չէր մնացել: Ամենքը հայրենիքում թողած իրանց սիրելիների վրա էին մտածում. ոչ մէկը չը գիտէր, թէ կոտորածից ով է մնացել, ով սպանվել: Ամենքի ցանկութիւնն էլ այն էր, որ հնար գտնեն, առանց ուշացնելու, նրան, եթէ մեռած չէ, մի կերպ իրանց կողմն անցկացնեն, իրանց մօտ բերեն. ամենքը դրա վրա էին մտածում: Իսկ նրանք, որ այնտեղ, հայրենիքում, տանջվում էին Թիւրքաց բարբարոսութիւնից, ինչ խօսք, որ նրանք սրանցից էլ աւելի կը մտածէին դրա վրա: Ի հարկէ, կոտորածի ամենաթունդ ժամանակը ոչ նրանց մտածմունքը օգուտ կը տար, ոչ սրանցը: Երկու կողմի ճանապարհն էլ կտրվեց. ամեն տեղ, ուր հայը զէնք ու պատրաստութիւն չունէր, ոչխարի պէս մորթվեց, մինչև որ, վերջապէս, կոտորածը մի քիչ դադարեց, երեսաց չոգենաւը, ճանապարհը բացվեց: Եւ ահա, սարսափահար, վերջին ծայր յուսահատութեան մէջ մնացած, անտէր ու անօգնական հայը, ամեն բան թողեց, ամեն բան մոռացաւ, միայն թէ օր առաջ կարողանայ փախչել, ազատվել արիւնի և սարսափի աշխարհից... Սկըսվեց գաղթական մի մեծ շարժում. Տրապիզոնից սկսած մինչև Օրդու, Կիրասոն, Չարշամբա—ամբէ է կանգնում գաղթելու համար: Կարճ միջոցում հարիւրաւոր հայ գաղթական տներ լցվում են Բաթում. շատերը նրանցից անտուն, անգործ, անապահով վիճակի մէջ: Ում միտքը կընկնէր գործն ու ապահովութիւնը, երբ մոլեռանդ ու գազան Թիւրք ամբոխը, իր բարբարոս կառավարութեան թելադրութեամբ և օգնութեամբ, աջ ու ձախ թուր ու սուր է խաղացնում անզէն, անպաշտպան ու անմեղ հայի վրա: Էլ ո՞վ սիրտ կանէր մնալ այն աշխարհում, որը նրանց համար մահ ու գերեզման պիտի թւար. ամենքը օր առաջ փախչելու և գլուխները ազատելու վրա են մտածում:

Ճշմարիտ է, վաղուց է, երեսուն տարուց աւելի է, որ Տրապիզոնի վիլայէթից սկսել է գաղթել հայը, բայց դրանք մեծ մասամբ վիլայէթի հայաբնակ գիւղերից են. Տրապիզոնից և նրան մօտիկ միւս ծովեզրեայ քաղաքներից՝ Սամսոնից, Օրդուից, Կիրասոնից և Չարշամբայից սովորաբար գաղթողներ չէին լինում, եթէ չը հաշւենք Կովկասեան ափերում տեղ-տեղ պատահող, այդտեղերից եկած աննշան թւով պանդուխտներին: Նրանցից շատերն էլ, եթէ չենք սխալվում, բոլորովին կտրված չէին հայրենիքից. մինչև վերջերս էլ շարունակում էին մնալ Թիւրքահպատակ, այնտեղից ձեռք չէին վերցնում, թողնելով ընտանիքը հայրենի քաղաքում, չուզենալով այնտեղից հեռանալ և յուսալով, որ մի գեղեցիկ օր իրանք էլ այնտեղ կը լինեն:

Բայց այն կոտորածը ամեն բան մոռացրեց. այժմ գիւղ ու քաղաք էլ չեն տարբերվում. գաղթում է ինչպէս գիւղացին, նոյնպէս էլ արհեստաւորն ու վաճառականը, մի խօսքով հայ ազգի բոլոր դասակարգերը: Նրանցից ոչ մէկը իրաւունք չէ ստանում իր հայրենի աշխարհում ապրելու, իր երկրի օդը ծծելու, իր հողի հացը ուտելու, այնտեղ՝ իր հողի, իր գործի, իր առևտրի վրա բանելու, իր մայր-երկրի մէջ հանգիստ մեռնելու... Սրանից էլ մեծ թշուառութիւն: Այդ թշուառութիւնն է, որ այնքան զոհեր է տանում հայերից նրանց հայրենիքում և այնքան հազարաւոր անմեղ մարդկանց ծով ու ցամաք է շպրտում, օտար ափերն է գցում, տընից-տեղից հեռացնում, մի կտոր հացի աղքատ շինում, հայրենիքին կարօտ թողնում...

Հալածանքները դեռ շարունակվում են այնտեղ. դեռ էլի լսվում է լացի ու թշուառութեան ձայնը նրանց ամայացած, աւերակ հայրենիքից: Ինչպէս երևում է, Թիւրքը ուխտել է՝ չը հանգստանալ, ձեռք չը քաշել գազանութիւններից, մինչև որ չը տեսնի Հայաստանը հայերից բոլորովին դատարկված... Եւ շարժվում է հալածված ու մոռացված հայը. շարժվում է ոչ միայն Տրապիզոնից, այլ և Թիւրքաց-Հայաստանի ամեն ծայրերից:

Ց. Մուրադեանց

Տիբելդա (Սուխումի շրջան)

միասին չէ կարող փոխարինել: Մենք ուզում էինք որ «Մուրճը» լինի ամսագիր, բառիս բուն նշանակութեամբ: Սակայն ո՞վ է մեղաւոր, որ դուք «Մուրճը» վերջ ի վերջոյ դարձրիք ամիսը մի անգամ հրատարակւող լրագիր, այն էլ անհամակրելի ուղղութեան լրագիր. ինչ՞ է նման մի հրապարակախօսութիւն, որ միայն խմբագրին գովել գիտէ, որ միայն անմահացնել է ուզում նրան, պատմութիւն չարադրել է ձգտում վերին աստիճանի կանխակալ նեղսրտութեամբ, միակողմանի կերպով, մի հրապարակախօսութիւն որ համրում է «Մուրճի» տառերը, խմբագրական պարտքերը... Համաձայնվեցէք, որ իմ նամակները այս տխուր փաստերը ջնջել չեն կարող:

Գանք հիմա բացատրելու թէ իմ նամակները ինչպէս են գրվել: Նրանց մեծ մասը պատասխան է ձեր նամակներին: Եւ որովհետև դուք մի առանձին հաճութեամբ էք տալել կտորներ խոշոր տառերով, ես էլ վերին աստիճանի տհաճութեամբ կը դնեմ մի քանի կտորներ ձեր գրածներից: Օրինակ իմ այն նամակը, որ գրված է 1889 թւին պատկերազարդ թերթերի մասին: Ահա ինչ էիք գրել դուք 15 օր առաջ. «Օ՞հ, այս տարի «Մուրճի» բարեկամներին վիճակվում է մի դժուար պարտականութիւն. երբ մի կողմից «Արձագանքը» այժմեանից բացել է ստորագրութիւն, իսկ Տիգրան Նազարեանցը իր բոլոր հնարագիտութիւնը բանեցնելու է իր «Տարազ»՝ անուն չաբաթաթերթի թէ ամսագրի համար բաժանորդներ գտնելու—«Մուրճի» վրա ծանրանում են դեռ ևս չեղած մրցութեան բոլոր պայմանները: Գիտեմ, որ հայկական լաւագոյն գործիչները երբէք չեն կարող իրանց համակրութիւններով այդ հրատարակութիւնների համար լինել, բայց որ «Մուրճի» նման ամսագիրը կարող է վնասվել նոցանից—այդ անկարելի չէ: Ինձ թւում է թէ մտքի, գաղափարների ներկայացուցիչները պէտք է զգուշացնեն հասարակութիւնը այն գայթակղութիւններից, որ պատրաստում են Յովհաննիսեան և Տիգրան Նազարեանց: Այդ հրատարակութիւնները չարժեն, որ նոցա համար «Մուրճը» վնասվի, որովհետև երբէք, երբէք Նազարեանի և Յովհաննիսեանի թերթերը չը պիտի կարողանան «Մուրճի» դերը կատարել: Ուրեմն ես այժմեանից զգուշացնում եմ ձեզ և ձեր միջոցով՝ ձեզ շրջապատողներին, որ չը գայթակղվէք և պատրաստ լինէք «Մուրճին» հասցնելու հարկաւոր օգնութիւնը: Գիտեմ և այն, որ պ. Նազարեանը գրողներին խոստանալու է ոսկու սարեր: Չը գայթակղվէք»:

Ինչ ասել կուզի որ ես ուշադրութիւն չը դարձրի ձեր այս սրտաշարժ աղաչանքի վրա և չը գնացի ձեզ բռնած դողը տարածելու իմ ծանօթների մէջ, թէև դուք տուել էիք ինձ «հայկական լաւագոյն գործիչ», «մտքի, գաղափարների ներկայացուցիչ» տիտղոսները: Գրեցի ձեզ այն մխիթարական նամակը, որ ճշմարտութիւն է պարունակում: Եւ իրաւ, ինչքան բաժանորդ ունէիք դուք Շուշում:—Ինքներդ գրել էիք ինձ որ ընդամենը 10 հատ է. այդ թւից ի՞նչ պիտի խլէին Յովհաննիսեան և Նազարեան:

Նոյնանման մի աղերսանք էլ գրեցիք դուք ինձ նոյն տարւայ նոյեմբերին: «Մուրճը» առանց վէպի էր մնացել և դուք գրում էիք. «վտանգ կայ որ դեկտեմբերի №-ը դուրս գայ առանց րօմանի, որ ոչ մի կերպ ցանկալի չէ»: Լսել էիք ինձանից որ մտադրութիւն ունեմ «Գործիչ» անունով մի վէպ գրել, աճապարել էիք վաղօրօք յայտարարել «Մուրճում» թէ շուտով կը տպվի «Գործիչը», բայց ես դեռ չէի էլ սկսել: Այժմ խնդրում էիք որ այդ վէպը շուտ հասցնեմ ձեզ: Ի՞նչպէս էիք ինձպէս մի սկսնակին յանձնում երևելի «Մուրճի» վիպական բաժինը, ինչպէս չէիք մտածում թէ 1897 թւականին բոլորովին անարժան և անպէտք վիպագրող պիտի հրատարակէք ինձ:—Բայց չը նայելով ձեր կրիտիքական դրութեան, ձեր թախանձանքներին, ձեր հեռագրին անգամ, նկատի չառնելով որ դուք տալիս էք ինձ վարձատրութիւն, ես 1890 թւականի ընթացքում ձեզ վիպական գրուածք չը տուի, բայց «Մշակի» մէջ, նոյն թւին մի չորք պատկերներ տպագրեցի առանց վարձատրութեան:—Սա ի՞նչ գաղտնիք է:

(Կը շարունակվի)

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

„Մաթիլդա" վիպակ գաղթականաց կեանքէն. Ա. Պալեան, գինը 50 սանթիմ. Փարիզ, 1897

Թիւրքիայից փախած հայ գաղթականների վարած կեանքը, նրանց թշուառ և աննախանձելի վիճակը քիչ է մնում մի ամբողջ գրականութիւն ստեղծի: Ամեն տեղ, ուր փախչում են և ապաստարան որոնում գաղթականները, մի և նոյն պատկերն է նկարվում, որովհետև այդ պատկերը ստեղծող պատճառները ամեն տեղ մի և նոյն են: Սկզբում, աղէտի զօրեղ տպաւորութեան ներքոյ, մարդիկ մի րօպէ ցնցվում են. մարդասիրական զգացմունքները շարժվում, յուզվում են և ամեն մարդ կամ անկեղծ, կամ առերես պատրաստականութիւն, ձգտում է ցոյց տալիս ամոքել թշուառ գաղթականների և հալածեալների դառն վիճակը ու ցաւերը: Բայց երբ անցնում է ոգևորութեան առաջին րօպէն, երբ մարդիկ ընտելանում են թշուառութեան, երբ իրանց աչքով են տեսնում, շօշափում գաղթականների վիճակը, երբ գաղթականների թշւառութիւնը ամեն օր ծակում է նրանց աչքը, —փոխվում է տրամադրութիւնը, բթանում են մարդասիրական զգացմունքները և ամեն մարդ աշխատում է մի որ և է նպաստ տալով, հեռանալ ասպարիզից, և գործը ուրիշի վրա գցել: Դրանից առաջ է գալիս այն ամեն տեղ աչքի ընկնող երևոյթը, որ գաղթականներին տրվում է պատահական առօրեայ օգնութիւն և ոչ մի տեղ չէ կազմակերպվում նրանց րացիօնալ օգնութիւն հասցնելու գործը աշխատանքի, արհեստների միջոցով: Այդպիսով օգնութիւնը ստանում է նուաստացուցիչ կերպարանք, ընդունում է ողորմութեան ձև, որը շատերի վրա վերին աստիճանի ճնշող բարոյական ազդեցութիւն է գործում:

Այդ պատկերը, ինչպէս երևում է, գոյութիւն ունի և Եգիպտոսում ապաստանած հայ գաղթականների մէջ, որովհետև «Մաթիլդ» վէպիկը շօշափում է վերոյիշեալ երևոյթը և նկարագրում է մի այլ գոյներով այնտեղի գաղթականների կեանքը: Եւ ճիշդ, ինչպէս մեզ մօտ, «tout comme chez nous»: Գաղթականը դիմում է մի անձի, դիցուք Բ-ին, որ կարող է կամ միջոց ունի օգնել նրան, և նկարագրելով իր թշուառ վիճակը, գլխին եկած—անցածը, խնդրում է մի գործ, պարապմունք գտնել իր համար: Բ-ն ցաւակցութիւն է յայտնում և ասում. «վաղը ժամը իննին եկու նայեմ. թերևս կրնամ քեզ յանձնարարել Փ-ին»: Գաղթականը մի քիչ յուսախաբ, բայց ոչ վհատած դառնում է տուն, ուր կինը, զաւակները մի պատառ հացի են սպասում... Հետևեալ առաւօտ, հազիւ լուսացած, խեղճ գաղթականը վազում է Բ-ի ապարանքի առաջ կանգնում. վերջապէս պաշտպանը դուրս է գալիս և տեսնելով նրան՝—«Հա, եկա՞ր, այո, միտքս է, բայց յանձնարարականը գրելու ժամանակ չունեցայ, վաղը եկուր»: Վերջապէս Բ-ը ուղարկում է նրան իր յանձնարարականով Փ.-ի մօտ, սա էլ ուղարկում է Գ.-ի մօտ, այդտեղից Գ.-ի մօտ: Եւ մինչ խեղճ գաղթական հայը վազվզում է մի գործ գտնելու համար, նրա խեղճ աղջիկը, գեղեցիկ Մաթիլդը, անխնամ մնալով, զուրկ կերակուրից, հիւանդանում ու մեռնում է: Եւ որքան Մաթիլդներ այդպէս զոհ են դառնում, որքան խեղճ հայրեր, առանց այն էլ յուսահատ, ընկճված, դառնացած, նորանոր դժբաղդութիւնների են ենթարկվում:

Հեղինակը՝ Պալեան, իր այդ վէպիկով բարձրացրել է այն մեծ վարագոյրի մի փոքր անկիւնը, որի ետևում ծածկված է թշուառութեան մի ահագին ծով և եթէ ոչ գեղարուեստօրէն, գոնէ շատ ճիշդ նկարել է այն պատկերը, որ ներկայումս տեսնվում է բոլոր գաղթականաբնակ տեղերում:

Հ. Ա.

ՀՐԱՏԱՐԱԿՉԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԻ ՎԵՐՋԱԲԱՆԸ

Ընտրութիւններից յետոյ ընկերութեան անդամ պ. Ն. Տիգրանեան հարց առաջարկեց վարչութեան թէ որքան ճիշդ են այն յարձակումները, որոնք տպվեցին «Տարազ» չաբաթաթերթում պ. Շիրվանզադէի ստորագրութեամբ: Պարոնը անուանել էր վարչութիւնը զրպարտող, անուանարկող հիմնարկութիւն: Ժողովականներից պ.պ. Գ. Աղայեան և պ. Պռօշեան յայտնեցին, որ անկարելի է այդ հարցը յարուցանել ընդհանուր ժողովում, պէտք է ընտրել մի մասնաժողով, որ կը քննէ այդ գործը: Ինքը պ. Շիրվանզադէ նոյնը կրկնեց: Այս առարկայի վրա երկար թեր ու դէմ վիճաբանութիւններ եղան: Մի մասը պահանջում էր չը քննել պ. Տիգրանեանի առաջարկութիւնը, միւսները պահանջում էին որ վարչութիւնը բացատրութիւն տայ: Ձայների բազմութեամբ որոշվեց որ վարչութիւնը բացատրութիւն տայ:

Վարչութեան նախագահը կարդաց այդ խնդրին վերաբերեալ թղթերը: Գործի էութիւնը հետևեալն է: 1895 թ. ամառը պ. Շիրվանզադէն դիմել է ընկերութեան և խնդրել է որ իրան ռուսերէնից թարգմանութիւններ տան: Խմբագրական մասնաժողովը յանձնել է նրան «Дѣти подземелья» և «Человѣкъ за бортомъ» գրքոյկների թարգմանութիւնը: Կատարելով այդ գործը, Շիրվանզադէ դիմել է վարչութեան մի խնդրագրով, որի մէջ յայտնելով թէ ինքը հեռանում է Թիֆլիսից, խնդրում է տալ իրան 50 րուբլի, ոչ թէ իբրև վերջնական վարձատրութիւն, այլ մօտաւորապէս, ի նկատի առնելով որ թարգմանած գրքոյկները 3—4 տպագրական թերթ կը լինեն: Վարչութիւնը, ի նկատի առնելով այն հանգամանքը, որ Շիրվանզադէ գնում է և կամենալով նրան օգնել, նոյն իսկ վարվում է հակառակ կանոնադրութեան, այն է չը սպասելով խմբագրական մասնաժողովի հաւանութեան, առանց որի ոչ մի գիրք չէ կարող տպագրվել, տալիս է Շիրվանզադէի խնդրած 50 րուբլին ավանսով: Սակայն խմբագրական մասնաժողովը անբաւարար է գտնում «Человѣкъ за бортомъ» գրքոյկի թարգմանութիւնը և վերադարձնում է պ. Շիրվանզադէին ուղղելու և թերութիւնները լրացնելու: Պարոնը չէ կատարում մասնաժողովի որոշումը, ուստի այս գրքոյկը, իբրև անբաւարար և վատ թարգմանութիւն՝ մնում է առանց տպագրութեան: 1896 թւի դեկտեմբերին պ. Շիրվանզադէ ուղարկում է վարչութեան մի թուղթ, որի մէջ յայտնում է որ երկու պարոններ յայտնել են իրան թէ վարչութեան նախագահը ասել է թէ Շիրվանզադէ ընկերութեան փող է պարտական: Փխտելով այդ պարտքը, Շիրվանզադէ պահանջում է բացատրութիւն տալ թէ դա ինչ բան է: Վարչութիւնը պատասխանում է թէ, իրաւ, նա իր վերցրած կանխավճարից մի մասը պարտական է, իսկ նրա գրած թուղթը, «իբրև անպատկառ և անվայել ոճով գրած» վերադարձնում է նրան: Պ. Շիրվանզադէ նորից գրում է մի թուղթ և այս անգամ աւելի անվայել ոճով և առաջարկում է վարչութեան մի միջնորդ դատարանի միջոցով պարզել պարտքի խնդիրը: Վարչութիւնը անպատասխան է թողնում այդ թուղթը: Այնուհետև պ. Շիրվանզադէ տպագրում է իր գրածները «Տարազ» չաբաթաթերթում և, ի միջի այլոց, վկայում է որ վարչութեան անդամներից մէկը դէմ է եղել վարչութեան այն վճռին, որով որոշված էր վերադարձնել Շիրվանզադէի առաջին գրութիւնը: Վարչութեան նիստերից մէկում հարց է ծագում այդ մասին, և վարչութեան անդամ իշխանուհի Մ. Թումանեան յայտարարում է, որ Շիրվանզադէի ակնարկը իրան է վերաբերում, բայց ինքը պարոնին չէ ասել այն, ինչ գրված է «Տարազում»: Ինքը, իշխանուհի Թումանեան այն կարծիքի է եղել, որ Շիրվանզադէի գրութիւնը, իրաւ, անվայել է և անպատկառ և պէտք է վերադարձնել այդ գրութիւնը առանց քննելու: Իր կարծիքի և վարչութեան վճռի մէջ միայն այն տարբերութիւն է եղել, որ ինքը լաւ է համարել վերադարձնել գրութիւնը մասնաւոր կերպով, ոչ պաշտօնապէս: Մի քանի ժամանակից յետոյ պ. Շիրվանզադէի կողմից ընտրված միջնորդ դատաւորները, հիմնվելով լոկ Շիրվանզադէի բացատրութիւնների վրա, մինչև անգամ հարկաւոր չը համարելով մանել Հրատարակչական ընկերութեան գրասենեակը գոնէ իբրև ընկերութեան անդամներ և ծանօթանալ գործի փաստերի հետ, գրում են վճիռ, որով, ի հարկէ, արդարացնում են Շիրվանզադէին և յայտնում որ նա ընկերութեան պարտ չէ: Շիրվանզադէ տպում է «Տարազում» իր բարեկամների այդ «վճիռը» և մի չորք վիրաւորական ու անվայել անուններ ուղղում վարչութեան հասցէին: Վերջացնելով իր զեկուցումը, վարչութեան նախագահը յայտնեց որ բոլոր այս պատմութիւնը ծագում է նրանից, որ Շիրվանզադէ հէնց սկզբից գործադրեց այնպիսի անվայել ձև, որ հնարաւորութիւն չէր տալիս վարչութեան պատասխանել իրան ուղղած հարցերին, ուստի մնում էր լռել:

Վարչութեան զեկուցումից յետոյ ընդհանուր ժողովի նախագահը խօսք տուեց Շիրվանզադէին: Պարոնը նախ յայտնեց որ ինքը չէ դիմել ընկերութեան պաշտօնական մարմիններին, խնդրելով գործ, այլ իրան խնդրել է խմբագրական մասնաժողովի անդամ Լունկեվիչ: Ապա նա երկար ու ձիգ բացատրութիւն տուեց, կրկնելով այն, թէ ինքը վիրաւորված է, թէ ինքը երկար տարիներ ծառայում է գրականութեան, համարեա կուլ տալով այն փաստը, որ ինքը մերժել է իր արած վատ թարգմանութիւնը նորից ուղղել, որով և զրկել է ընկերութիւնը այդ գրքոյկը հրատարակելու և իր հետ հաշիւները վերջացնելու հնարաւորութիւնից: Շիրվանզադէից յետոյ խօսք առեց պ. Լունկեվիչին, իբրև խմբագրական մասնաժողովի անդամին, որի մասին խօսել էր հռետորը և ապա վարչութեան անդամներ Արշակ Տէր-Գրիգորեանցին և Գրիգոր Խանդամիրեանցին: Պ. Լունկեվիչ ուղղակի յայտնեց, որ պ. Շիրվանզադէն է իրան, Լունկեվիչին, խնդրել գործ տալ, և ոչ թէ ինքն է դիմել Շիրվանզադէին: Իսկ Արշակ Տէր-Գրիգորեան յայտնեց, թէ ի նկատի առնելով որ վարչութիւնը հակառակ ընդունված կարգերին կանխավճար տուել է Շիրվանզադէին, գլխաւորապէս այն պատճառով, որ ինքը, Տէր-Գրիգորեան, երաշխաւորութիւն էր վերցնել իր վրա (համաձայն պ. Շիրվանզադէի խնդիրքի), ուստի նա իր պարտքը կը համարի վերադարձնել վարչութեան փողի այն մասը, որ մնում է Շիրվանզադէի վրա: Իսկ պ. Խանդամիրեան յայտնեց որ ինքն էլ, իբրև վարչութեան անդամ, պարտք կը համարի վճարել մի մասը այդ փողից: Պ. Շիրվանզադէ բողոքեց այդ յայտարարութիւնների դէմ, ասելով թէ ինքը կը տայ: Բայց ժողովի նախագահը, ընդհատելով այդ վիճաբանութիւնները, առաջարկեց հետևեալ բանաձևը. ընդհանուր ժողովը, լսելով երկու կողմերի բացատրութիւնները, բաւականանում է դրանով և իր վստահութիւնն է յայտնում վարչութեան:

Ընդհանուր ժողովը բուռն ծափահարութիւններով վստահութիւն յայտնեց վարչութեան և այդ միջադէպով էլ, որ շատ լաւ պատկերացնում է մեր գրական բարքերը, վերջացաւ ընդհանուր ժողովը:

ԳԱՂԹԱԿԱՆՆԵՐԻ ՕԳՏԻՆ

Յօգուտ թիւրքահայ գաղթականների, մինչև մարտի 15-ը, ստացանք, կառավարչապետին ուղարկելու համար, հետևեալ նուէրները.

1) Փոքր-Արէշով գիւղից, 8 ր. 50 կ., որ նուիրել են՝

Ոմն 5 ր., Գերասիմ Նիկողոսով, Պետրոս Մօլթանով մի-մի ր., Մկրտիչ Անտօնով 1 ր. 50 կ.: Գումարն է 8 ր. 50 կ.:

2) Մեղրի գիւղից, Աւետիս Վաչեանի միջոցով, հանգանակած 140 ր.: Նուիրատուներն են՝

Տիկիններ՝ Կատարինէ Վաչեանց 2 ր., Վառվառէ Խալիփեան 1 ր., Անոյշ Տէր-Ազարեանց 1 ր., Սարդար Ոհանեանց 1 ր., Մարիամ Մէլիք-Մկրտչեանց 1 ր., Հայկանուշ Մալումեանց 1 ր., Մարիամ Խուրշէլեանց 3 ր., Սօնա Խարմանեանց 1 ր., Կատարինէ Մ. Վաչեանց 1 ր., Շողակաթ Փարսադանեանց 1 ր., Հերիքնազ Մալումեանց 1 ր. 50 կ., Մարգարիտ Տիրացուեանց 1 ր., Սիրամարգ Միքեանց 2 ր. 50 կ., Զ. Ա. Հ. և Վ. Տէր-Զաքարեաններ 1 ր., Զ. և Վ. Վարդանեաններ 1 ր., Հռիփսիմէ և Փառանձեմ Անանեանց 1 ր. 60 կ., Վարդուհի Շահ-Սուարեանց 1 ր., Եսասման Յովհաննէսեան 1 ր., Շուշանիկ Յովագիմեանց 1 ր., Թամամ Խառատեանց 1 ր., Սառա Մինասեանց 50 կ., Եղիսաբէթ և Անոյշ Փանեաններ 1 ր., Սանդուխտ Խաչիկեանց 60 կ., Անոյշ Խաչիկեանց 65 կ., Սիրամարգ Ագեանց 1 ր., Շողակաթ Գրիգորեանց 50 կ., Խանարհ Գաւթեանց 1 ր., Սանդուխտ Վաչեանց 1 ր., Ջաւահիր Զարչեանց 1 ր., Զմրուխտ Վաչեանց 60 կ., Զիլփի Սեթեանց 1 ր., Քրիստինէ Տէր-Զաքարեանց 1 ր., Մարիամ Ա. Վաչեանց 1 ր., Մարիամ Վաչեանց 60 կ., Նոյեմզար Տօչեանց 1 ր., Շողակաթ Տէր-Գրիգորեանց 1 ր., Վառվառէ Դանիէլեանց 1 ր., Շուշանիկ և Սանդուխտ Տէր-Զաքարեաններ 1 ր., Հերիքնազ Տէր-Մարկոսեանց 40 կ., Սաթենիկ Փարսադանեանց 55 կ., Եղիսաբէթ Վաչեանց 2 ր., Շուշանիկ Դանիէլեանց 1 ր., Օր. Յուդիթ Տէր-Զաքարեանց 1 ր.: Վ. քահ. Տէր-Գրիգորեանց 2 ր., Պարոններ՝ Գ. Վաչեանց 2 ր., Մ. Տէր-Զաքարեանց 2 ր., Մ. Վաչեանց 2 ր. Յ. Տէր-Զաքարեանց 2 ր., Ս. Մէլիք-Մկրտչեանց 1 ր. 40 կ., Յ. Տօչեանց 3 ր., Ն. Տէր-Զաքարեանց 1 ր., Ա. Գաբրիէլեանց 1 ր., Դ. Փարսադանեանց

1 ր., Ա. Դանիէլեանց 2 ր., Կ. Ոսկեանց 1 ր., Գ. Սեթեանց 1 ր., Ց. Մէլիք-Մկրտչեանց 1 ր., Ա. Խորայէլեանց 50 կ., Գ. Մէլիք-Ասլանեանց 1 ր., Ե. Դանիէլեանց 1 ր., Մ. Խորայէլեանց 3 ր., Ց. Մալումեանց 2 ր., Մ. Մկրտումեանց 1 ր., Գ. Յարութիւնեան 1 ր. 50 կ., Մ. Տէր-Ծատուրեանց 1 ր., Ն. Տիրացուեանց 2 ր. 50 կ., Ա. Ջաքարեանց 1 ր., Հ. Համբարձումեանց 1 ր., Ս. Սարգսեանց 1 ր., Ե. Վարդանեանց 2 ր., Ս. Սիմօնեանց 1 ր., Ե. Տէր-Պետրոսեանց 60 կ., Ց. Վաչեանց 5 ր., Բ. Տէր-Մարկոսեանց 1 ր., Ց. Փարսադանեանց 60 կ., Ոմն 1 ր., Տ. Մելքումեանց, Ց. Խաթունեան, Գ. Դանիէլեանց, Գ. Գրիգորեանց մի-մի րուբլի, Գ. Խարմանեանց 2 ր., Տ. Տէր Ազարեան 1 ր., Գ. Տէր-Զաքարեանց 2 ր., Խ. Շահ Սուարեանց 14 ր., Շ. Շահ-Սուարեանց 1 ր., Ա. Մէլիք-Ասլանեանց 1 ր., Մի քանի երիտասարդներ 3 ր. 20 կ., Ց. Սարգսեանց 1 ր., Ոմն 50 կ., Թ. Մխիթարեանց, Ոմն, Գ. Նիկողոսեանց մի-մի րուբլի, Ա. Խաչիկեանց 2 ր., Ե. Փանեանց 1 ր., Գ. Գաւթեանց 1 ր., Սիմօն Անանեանց 3 ր., Ա. Սիմօնեանց 20 կ., Գ. Մինասեանց 1 ր., Ց. Յովսէփեանց 1 ր., Խ. Ծատրեանց 50 կ., Խ. Խառատեանց 1 ր., Մ. Ոսկանեանց 50 կ.: Գումարը 140 րուբլի:

3) Գ ո ր ի ս ի ց, օրիորդ Մարիամ Բէգզադեանից, 7 րուբլի:

4) Դ է ղ ա ր է գ ի ց, Շմաւոն քահանայ Բօրեանցի միջոցով հանգանակած, 107 ր. 55 կ.: Նուիրատուներն են՝

Շմաւոն քահ. Բօրեանց 1 ր., Գ. Օղարաչեանց 1 ր., Գ. Արաբաչեանց 1 ր., Ս. Եկանեանց 1 ր., Մ. Արաբաչեանց 50 կ., Պ. Գրիգորեանց 1 ր., Տիկին Արաբաչեանց 20 կ., Տ. Բօրեանց 20 կ., Տ. Զարի Եկանեանց 40 կ., Տ. Գեղեցիկ Արաբաչեանց 20 կ., Ա. Ստեփանեանց 1 ր., Մ. Իշխանեանց 50 կ., Ի. Բուլղադարեանց 1 ր., Տ. Մինայ Բուլղադարեանց 50 կ., Ա. Ստեփանեանց 1 ր., Տ. Անայ Թումանեանց 50 կ., Տ. Անայ Օղաբաչեանց 10 կ., Ս. Ամիրեանց 1 ր., Ե. Խոջայեանց 1 ր., Մ. Անտօնեանց 1 ր., Տ. Սօֆիա Բուլղադարեանց 50 կ., Տ. Թագուհի Մէլիք-Շահնազարեանց 50 կ., Խ. Հախթամեանց 1 ր., Տ. Սիրուն Մկրտչեանց 50 կ., Երեւմթեր Եղեւմթերով (յոյն) 50 կ., Ս. Մովսէսեան 1 ր., Վ. Շահբազեանց 1 ր., Ց. Մանասեանց 2 ր., ա. Հ. Մանասեանց 1 ր., Մ. Խօջայեանց 1 ր., Գ. Զաքարեանց 1 ր., Ս. Բաղիրեանց 50 կ., Մ. Սարգսեանց 30 կ., Ս. Պապեանց 1 ր., Ն. Նիազեանց 1 ր., Ն. Սարդարեանց 50 կ., Բ. Աստուածատուրեանց 1 ր., Ս. Տէր-Առաքելեանց 1 ր., Տ. Սօնա Իշխանեանց 50 կ., Հ. Թումանեանց 1 ր., Ա. Աղասարեանց 1 ր., Բ. Պապեանց 1 ր., Ս. Գրիգորեան Գաբրիէլեանց 3 ր., Տ. Հոփսիմէ Գաբրիէլեանց 50 կ., Մ. Թանանեանց 1 ր., Պ. Շահնազարեանց 2 ր., Օր. Բալախանում Շահնազարեանց 20 կ., Հ. Գաբրիէլեանց 1 ր., Մ. Մնացականեանց 3 ր., Ց. Կարապետեանց 1 ր., Կ. Սիմէօնեանց 5 կ., Մ. Թայիրեանց 20 կ., Բ. Կարապետեան 20 կ., Բ. Յարութիւնեանց 15 կ., Մ. Բեկլարեանց 15 կ., Հ. Յարութիւնեանց 40 կ., Գ. Կարապետեան 40 կ., Ն. Ղևոնդեան 80 կ., օր. Սիրանոյշ Մանուէլեան 10 կ., Վ. Բօրեանց 1 ր., Ա. Ազիբէկեան 2 ր., Ղ. Մանուչարեան 1 ր., Ց. Ալէքսանեան 1 ր., Ս. Մանուէլեան 2 ր., Գ. Մանուէլեան 1 ր., Ա. Մանուչարեանց 1 ր., Խ. Աչիբէկեան 1 ր., Ց. Բեջանեան 1 ր., Պ. Թանանեան 1 ր., Ա. Թումանեան 50 կ., Ց. Բաղրամեան 1 ր., Մ. Մանուէլեան 1 ր., Ա. Թանանեան 1 ր., Ղ. Խանիկեան 1 ր., Ց. Կիրակոսեան 50 կ., Ս. Խանումեան 1 ր., Ց. Սարգսեան Խանիկեան 2 ր., Տ. Մարիամ Խանիկեան 1 ր., Մ. Կիրակոսեան 50 կ., Ի. Մանուէլեան 60 կ., Ս. Նաւասարդեան 15 կ., Մ. Յակոբեան 1 ր., Տ. Վարդուհի Յակոբեան 1 ր., Ա. Բալայեան 2 ր., Ս. Արաբաչեան 1 ր., Ս. Օհանիսեան 1 ր., Մ. Եսայեան 1 ր., Ա. Առաքելեան 1 ր., Գ. Զալախեան 1 ր., Ս. Շահնազարեան 1 ր., Մ. Բալեան 50 կ., Կ. Առաքելեան 1 ր., Շ. Դատիեան 1 ր., Թ. Խաչատրեան 1 ր., Խ. Բալեան 1 ր., Ա. Բաղրամեան 1 ր., Տ. Սօֆիա Բաղրամեան 20 կ., Խ. Պապոյեան 1 ր., Տ. Անայ Պապոյեան 25 կ., Տ. Մագթաղ Գրիգորեան 50 կ., Խ. Գասպարեանց 1 ր., Տ. Մարիամ Գասպարեան 1 ր., Ց. Եկանեան 1 ր., Մ. Օհանիսեան 1 ր., Գ. Եաւրեանց 1 ր., Պ. Մելքումեան 50 կ., Ա. Պօղոսեան Չէթծախեան 1 ր., Ա. Խասհակեան 50 կ., Ա. Ալթունեան 1 ր., Ց. Օհանիսեան 1 ր., Տ. Օվսաննայ Չէթծախեան 1 ր., Ս. Վարդանեան 1 ր., Ս. Մակիեան 1 ր., Ս. Մովսէսեան 1 ր., Վ. Մկրտչեան 1 ր., Պ. Խաչատրեան 1 ր., Ս. Աղասեան 1 ր., Օ. Պապեան 1 ր., Հ. Կարապետեան 1 ր., Օ. Խաչատրեան 50 կ., Կարապետ Յակոբեան 50 կ., Գ. Մովսէսեան 1 ր., Ս. Կարապետեան 1 ր. Ց. Ստեփանեան 1 ր.: Գումարը 107 ր. 55 կոպ. (հանած պօստի ծախսը 95 կոպ):

Այսօր ուղարկեցինք Թիֆլիսի ոստիկանապետին այդ գումարը՝ 263 ր. 5 կ., կառավարչապետին հասցնելու համար:

Ուրեմն մինչև այժմ ստացել ենք՝ 5329 ր. 2 կ., 105 ֆրանկ, 5 լիրա, 10 մարկ:

ՀԱՅՈՑ ԹԱՏՐՈՆ

Սիրողների ներկայացումը, մանաւանդ որ եկամուտի մի մասը պէտք է յատկացնվի գաղթականներին, մարտի 27-ին թատրոն էր գրաւել հասարակութեան մեծ բազմութիւն: Եթէ Սունդուկեանցի «Քանդած օջախի» փոխարէն խաղացվէր մի նոր, հասարակութեան անծանօթ պիէս, մենք հաւատացած ենք, թատրօնը կատարելապէս լի կը լինէր:

Սիրողներից մի քանիսը, տիկին Բաչինջաղեան, օր. Օհանեան, և պարոններ՝ Գիւլնազարեան և Տիգրանեանց մի քանի ներկայացումներից արդէն ծանօթ են մեր թատրօնական հասարակութեան: Տիկին Բաչինջաղեանց, որքան յիշում ենք, տարիներ առաջ մի քանի անգամ բեմ է դուրս եկել, միշտ լաւ տպաւորութիւն թողնելով հանդիսականների վրա... Նոյնը և այս անգամ: Օրիորդ Օհանեանը՝ պատանների դերի մէջ այս երկրորդ անգամն է, որ ցոյց է տալիս հմտութիւն: Իսկ պարոններ Տիգրանեան և Գիւլնազարեան իրանց բարեխիղճ խաղով միայն շնորհակալութեան են արժանի: Նոր սիրողներ, տիկին Եսանդուլեան և բժ. Ջարգարեանց ցոյց տուեցին, որ միանգամայն ցանկալի ոյժեր են մեր թատերասէրների խմբի մէջ, և մեզ հաճելի կը լինի նրանց յաճախ տեսնել սիրողների խմբի մէջ: Բացի խաղից, տիկին Եսանդուլեանց փոքրիկ, բայց դուրեկան ձայնով երգեց: Բաւական վատ խաղաց փեսայսի դերը ուսուցիչ Կաճկաճեանց: Համեմատաբար պակաս աջողութիւն ունեցան օր. Տէր-Բարսեղեանց և բժ. Քաթանեանց, որոնց վերաբերմամբ, իբրև առաջին անգամ բեմ դուրս եկողների, խստապահանջ լինել, ի հարկէ, չենք կարող:— Բացի սիրողներից այդ երեկոյեան մասնակցում էին և դերասանուհի Ջարեհ ու պ. Տէր Դաւթեան շատ փոքրիկ դերերում: Երրորդ գործողութեան մէջ, լօտոյի խաղի ժամանակ, բեմ էին դուրս եկել մի խումբ օրիորդներ: Հասարակութիւնը բոլոր մասնակցողներին վարձատրեց ծափահարութիւններով:

ՆԱՄԱԿ ՆՈՐ-ԲԱՅԱԶԷՏԻՑ

Մարտի 16-ին

Չը նայելով որ այս տարի ձմեռը սկսվեց շատ շուտ, նոյեմբերի առաջին օրերից, այժմ էլ շարունակվում է և այսօր էլ բաւական ձիւն եկաւ. այդ պատճառով անասունների պաշարեղէնը—դ ա ր՝ կրկնապատիկ թանգացաւ. մի սայլ խոտը կամ մի չաթան դարմանը, որ աշնանը ծախվում էր 3 րուբլի, այժմ արժէ 7 րուբլի: Խոտի թանգանալու գլխաւոր պատճառը այն է, որ մի քանի հարուստ չ ո վ ա ր ն ե ր մեծ քանակութեամբ կավրա (մի տարեկան գառներ) գնել են և քաղաքումս են պահում: Պէտք է ասել, որ երկրագործներից շատերը աշնան հարկի ժամանակ խոտը ծախել են 3—4 րուբլիով, իսկ այժմ գնում են 7 րուբլիով:

Երկու ամիսը լրանում է, ինչ կարմրուկ հիւանդութիւնը տարածված է մեր քաղաքում: Բաւական թւով երեխաներ մեռան: Քաղաքային բժիշկ չունենք, իսկ գաւառական բժիշկ պ. Սարգսեանցն էլ մեծ մասամբ բացակայում է՝ պտտելով գիւղերը՝ իր պաշտօնական գործերով: Եթէ մշտակեաց բժիշկ էլ լինի, այնուամենայնիւ, մեր պառաւները սաստիկ կը հակառակեն դրան. նրանց կարծիքով բոլոր երեխաները պէտք է անպատճառ հանեն կարմրուկը և այլ տարափոխիկ հիւանդութիւններ, և դրա դէմ միջոցներ գործ դնել պէտք չէ, քանի որ դա աստուածային պատուհաս է: Թէպէտ այստեղի բանտում և զինուորների մէջ տարածված է բծաւոր տիֆը, բայց մեծ մասը առողջանում է այդ հիւանդութիւնից. միմիայն մի աքարանցի զինուոր մօտերս մեռաւ տիֆից:

Ս. Բ.

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Մոսկվա, մարտի 18-ին

Խնդրեմ հետեւեալ երկտողը զետեղէք «Մշակի» առաջիկայ համարներից մէկում:

Մոսկվայի հայ ուսանողութիւնը, այս տարի գտնվելով նիւթական ծանր դրութեան մէջ, պատիւ է ունեցել ստանալ զանազան անձերից նուէրներ, որոնք զգալի կերպով թեթևացրին նրա դրութիւնը: Բաքուից՝ եղբ. Ղուկասեաններից—400 րուբլի, պ. Բուդաղեանից 100 րուբլի, պ. Խնունցի միջոցով զանազան անձերից ժողոված—250 րուբլի: Ուսանողութիւնը երախտագիտական զգացմունքից դրդված՝ շտապում է հրապարակով յայտնել իր անկեղծ շնորհակալութիւնը նուիրատու պարոններին:

Ի դիմաց հայ ուսանողութեան՝

Պ. Ջուրեան

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

«Մշակի» այս համարը բաղկացած է 6 երեսից:

Լսում ենք, որ կառավարչապետ իշխան Գօլիցին կարգադրել է, որ յօգուտ թիւրքահայ գաղթականների տրվող ներկայացումները անպայման թոյլատրեն, առանց դժուարութիւններ յարուցանելու: Մեզ հաղորդում են, որ այս մօտիկ ժամանակներս էլ երկու հայերէն ներկայացում պիտի լինեն յօգուտ գաղթականների:

Աւելորդ չենք համարում մատնանիշ անել «Петербургскія Вѣдомости» լրագրի № 80-ի մէջ տպված մի թղթակցութեան վրա, որը խօսում է Թիֆլիսի քաղաքային ընտրութիւնների մասին: Ռուս լրագրի թղթակիցը առաջ է բերում «Մշակի» № 14-ի առաջնորդողը, որտեղ այն հիմնական միտքն է յայտնված, թէ քաղաքային ընտրութիւնների մէջ ազգութիւն չը պիտի լինի: Իսկ թղթակիցը, ինչպէս երևում է նրա թղթակցութեան վերջին մասից (այդ մասը՝ սխալմամբ միայն «Մշակին» է վերագրած, քանի որ դա մեր լրագրի յօդուածից չէ), նոյնպէս համակրում է այդ մտքին, և համերաշխութեան գաղափարին:

«Ծաղիկ» շաբաթաթերթի մէջ կարդում ենք. —Նախկին պատրիարք Խորէն եպիսկոպոս Աշըգեան փափագ յայտներ է քաշուելու Արմաշի վանքը»: Բարի ճանապարհ. .

Կովկասեան Գիւղատնտեսական ընկերութեան վերջին նիստում, որ տեղի ունեցաւ ուրբաթ, մարտի 28-ին, Ա. Քալանթար կարդաց երկու զեկուցում: Առաջինը վերաբերում էր այն խնդիրներին, որոնք յարուցվել էին կաթնատնտեսների ժողովում նոյեմբերի ցուցահանդէսի ժամանակ: Զեկուցանողը ընդհանուր հայեացք գըցեց կաթնատնտեսութեան ներկայ վիճակի վրա, առաջ բերեց տնտեսութեան այդ ճիւղը զարգացնելու մի շարք միջոցներ և յիշատակեց մի քանի խնդիրներ, որոնց վերաբերմամբ պէտք է դիմել կառավարութեան, խնդրելով նրա աջակցութիւնը. այն է Կովկաս ուղարկել մասնագէտներ շարժական կաթնագործարաններով, դիւրութիւններ սահծել երկաթուղիներում և շոգենաւերում կովկասեան արդիւնքների համար, մտցնել անասունների ժանտախտին վերաբերեալ օրէնքը Անդրկովկասում, բանալ փորձնական կայարան Կովկասի լեռնային մասի համար: Երկրորդ զեկուցումը վերաբերում էր կովկասեան ոչխարապահների ընկերակցութեան, որի ծրագիրը մշակել էր առանձին մի յանձնաժողով: Ընդհանուր ժողովը յանձնեց խորհրդին զբաղվել յարուցված խնդիրներով և դիմել բարձր կառավարութեան նրանց իրագործումը շտապեցնելու համար:

Շուտով բոլոր երկաթուղային գծերում պէտք է մտցվեն առանձին ս ա ն ի տ ա ր ա կ ա ն վագոններ, որոնց մէջ պէտք է միշտ պատրաստ լինեն ֆէլդշերներ՝ օգնութիւն հասցնելու հիւանդացողներին:

Մեր պարտքն ենք համարում ուղղել մի սխալ, որ մտել է «Մշակի» № 35-ի մէջ տպագրված՝ Հրատարակչական ընկերութեան ընդհանուր ժողովի նկարագրութեան մէջ: Ժողովը, շնորհակալութիւն յայտնելով ընկերութեան վարչութիւնից և խմբագրական մասնաժողովից դուրս գնացող անդամներին, նրանց թւում յիշեց և իշխանուհի Մ. Թումանեանին, որի անունը սխալմամբ բաց էր թողած «Մշակի» մէջ:

ԲԱՐՎԱՆՍԱՐԱՅԻՑ մեզ գրում են. «Մարտի 23-ին ժողով կայացաւ, ուր քննվեց 1896 թւին հաւաքած հարկի հաշիւը. հաւաքողը եղել է տանուտէրի գրագիր Ա. Պապեանը: Երևաց, որ ժողոված փողերից պակասում է 150 րուբլի, որը ուզեցին փաթաթել հին տանուտէրի վզին. բայց ժողովը վճռեց պահանջել Ա. Պապեանից 150 րուբլին: Մի քանի ժամանակ առաջ էլ վըճիռ կայացաւ՝ պահանջել հին տանուտէրից հաշիւներ. բայց, մինչ «ձայն բարբառոյ յանապատի»: Ի դէպ. մեր գիւղերում ընտրվել են մաքրութեան վրա հսկողներ, որոնց մէջն է և մի քահանայ. լուրջ են վերաբերվում գործին ու շատ խիստ են հսկում. մօտ 80 րուբլու ակտեր են կազմել զանազան մարդկանց վրա: Երեւի 1892 թւի խոլերան լաւ դաս առեց մեր գիւղացիներին. հետաքրքիր է իմանալ, ակտի և այլ փողերը պիտի վճարվեն նախկինների դրութեամբ, թէ տարէնը գոնէ երկու անգամ հաշիւ պիտի տեսնենք»:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՎԵՐՋԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(Հեռագիրներ)

Պ ա ր ի զ, 22 մարտի: Այսօր բաժանվեց պատգամաւորներին և սենատորներին «Դեղին-Գիրքը», որ պարունակում է դօկումենտներ հայոց կոտորածների մասին 1895 և 1896 թւերին: Առանձին հետաքրքրութիւն է ներկայացնում կոմս դը-Մօնտէբէլլօի, Պետերբուրգի ֆրանսիական դեսպանի հեռագիրը, որի մէջ հաղորդվում է ֆրանսիական դիպլօմատի ռուսաց արտաքին գործերի մինիստր Լօբանով-Ռոստովսկու հետ ունեցած խօսակցութիւնը՝ Մուշում կատարած դէպքերի վերաբերմամբ: Իշխան Լօբանով-Ռոստովսկին այն կարծիքն է յայտնել, որ դեսպանները միշտ պարտաւոր են ստուգել փաստերի իսկութիւնը, բայց ամենևին չը պէտք է պարտաւորվեն հաւաքական առաջադրութիւններ անելու նոյն իսկ այն դէպքում, եթէ թիւրքերի վրա եղած գանգատը ստուգվի: Անկարելի է շարունակ և ամեն առիթով ճնշում գործել սուլթանի վրա: Հայաստանում կարող են ծագել այնպիսի հանգամանքներ, որոնց ժամանակ սուլթանի այսօր խոստացված ռէֆօրմների իրագործումը վաղը կարող է որ և է ազդեցութիւն չը գործել: Հաւաքական առաջադրութիւնների բրիտանական սիստէմը կարող է շուտով առաջ բերել նոր դժուարութիւններ Թիւրքիայի հետ և այն էլ այնպիսի րօպէում, երբ մենք դեռ նոր յաղթած կը լինենք այն դժուարութիւնները, որոնք մեզ մտատանջութիւն էին պատճառում մի քանի օր առաջ:

Պ ա ր ի զ, 21 մ ա ր տ ի: Պատգամաւորների ժողովում: Կօշէն հարցնում է. արդեօք սուլթանին առաջադրութիւններ արվել են Թօքատում տեղի ունեցած կոտորածի մասին և մարդասպանները պատժվե՞լ են: Հանօտօ պատասխանում է, որ անմիջապէս Թօքատի դէպքերից յետոյ նա հրահանգներ տուեց, որոնց արդիւնքն այն եղաւ, որ սուլթանը Թօքատ ուղարկեց մի քննիչ յանձնաժողով: Այդ միջոցը համարվեց անբաւարար. այն ժամանակ նահանգապետը և ուրիշ պաշտօնեաներ պաշտօնանկ կը լինեն: Այդ միջոցները բարերար ազդեցութիւն ունեցան ազգաբնակութեան վրա: Ֆրանսիական կառավարութիւնը բոլոր ոյժերը ի գործ կը դնի րէֆօրմները իրագործելու համար (ծափահարութիւններ): Միջնադէպը սպառված է:

Թօքատի ցաւալի դէպքերը սկսել են արդէն արձագանք գտնել և Փոքր-Ասիայի միւս տեղերում: Ահա ինչ են հաղորդում լրագիրները. «Թիւրքաց չորրորդ զօրագնդի բնակավայր Երզնկայից ոչ հեռու, նոր արիւնահեղութիւններ տեղի ունեցան: Էրզրումից ուղարկվեցան թիւրքաց զօրքերը: Սիվասի անգլիական փոխ-հիւպատոսը, մայօր Բէլման, գնաց Թօքատ քննութիւն բանալու Թօքատում պատահած խառնակութիւնների գործի մասին:»

Ինչպէս հաղորդում է ռուսաց հեռագրական գործակալութիւնը, Թօքատում սպանված են 350 հայ, սօֆիացի 7 կաթօլիկ, 1 յոյն և 7 մուսուլման. վիրաւորված են՝ 160 հայ, 10 յոյն և 3 մուսուլման:

Կ. Պօլսում տիրում է սաստիկ յուզմունք, որովհետև լուր է տարածվել, թէ օսմանեան բանկի վրա անցեալ տարի յարձակվող հայերը վերադարձել են: Մի քանի հայ մագազիններ փակված են: Քաղաքում թափառում են պահակներ զինուորական բժիշկների ընկերակցութեամբ: Թիւրքաց ոստիկանութեան աջողվել է գտնել Ղալաթիայում մի գաղտնի կօմիտէտ, որ բաղկացած էր 17 հայերից, որոնք և կալանաւորված

են։ Սամաթիայում կալանաւորված են նոյնպէս մի քանի կասկածելի հայեր։

—

Կ. Պոլսից գրում են «Новости» լրագրին. «Լուր կայ որ հայերը պատրաստվում են մի նոր յեղափոխութիւն կատարել այն նպատակով, որ ստիպեն եւրոպական զրահանաւերին գրաւել Կ. Պոլիսը։ Շատ կարելի է, որ այդ լուրերը լուրջ չեն, բայց նրանք յուզմունք են առաջացնում։ Հայկական անկարգութիւնները Թիւրքիայի վիճակը աւելի վտանգաւոր կը դարձնեն։»

ԿԻՍԱՊԱՇՏՕՆԱԿԱՆ ՀԵՐՔՈՒՄ

«Nord» լրագրի մէջ տպված է հետեւեալ կիսապաշտօնական յայտարարութիւնը. «Ցոյն լրագիրները, անսովոր նորութիւններ հաղորդելու կրքից դրդված՝ այս օրերս հրատարակեցին, որ ռուսաց զօրքի մի քանի օֆիցերներ մտել են Թիւրքիայի դրօշակի տակ և որ Թէսալիական և Մակեդոնական սահմանագլխի վրա գտնված թիւրքաց արտիլէրիայի հրամանատարները նոյնպէս ռուս օֆիցերներ են։ Մենք լիազօրութիւն ունենք դրական կերպով հերքել այդ կեղծ լուրերը, որոնց խարդախ նպատակը կարօտ չէ մեկնութիւնների։ Ոչ մի ռուս օֆիցեր կամ կամաւոր չի մտնի օտարների դրօշակի տակ, մանաւանդ այժմ։»

ՆԱՄԱԿ ՇՎԵՅՑԱՐԻԱՅԻՑ

Ցիւրիխ, մարտի 3/16-ին

Այն, ինչ որ պէտք է հաղորդեմ ձեզ, թվում է, թէ դուրս է հաւանականութեան սահմաններից, սակայն փաստով ապացուցված ճշմարտութիւն է։ Միջնադարեան ինկվիզիցիան իր բոլոր զարհուրանքներով գլուխ է բարձրացրել ժամանակակից Սպանիայում։ Քաղաքական յանցաւորների վրա այնպիսի տանջանքներ են գործ դրվում, որոնց միայն համիդիական դժոխային երեւակայութիւնը կարող է կատարել։ Մենք չենք զարմանում, երբ Համիդի աշխարհից ենք լսում գազանութիւնների ձայներ, մենք վաղուց ընտելացել ենք դրան։ Բայց մենք սոսկում ենք, երբ նոյն համիդիական բարբարոսութիւնները կատարվում են եւրոպական մի «առաջատ» պետութեան սահմաններում...

Ահա մի երկիր, որ ունեցել է իր արժանաւոր դերը կուլտուրայի պատմութեան մէջ, բայց որն այսօր իջել է մինչև ասիական ամենաբիրտ դեսպոտիզմի մակերևոյթը... Սպանիան, ինկվիզիցիայի, կղերական բռնակալութեան կլասիկական վայրն է։ Միջին դարերում կղերն էր ինկվիզիցիայի սատարողը, այսօր—պետութիւնն է. այն ժամանակ հալածվում էին հերետիկոսները յանուն կրօնական դոգմաների անսխալականութեան, այսօր հալածվում են քաղաքական հերետիկոսները յանուն պետական ռէժիմի պահպանութեան։ Նոյն անողորմ հալածանքները... Մարդկանց տանջում են մութ ու խոնաւ բանտերում, օրերով զրկում են հացից ու ջրից, գանակոծում են, աքցաններով պատառոտում մարմնի մասերը, շիկացած երկաթներով դաղում են մարմինները...

Մենք ուզում ենք ահա մի քանի խօսքով նկարագրել սպանիական այդ «սարսափները»։ Դրա համար մեզ հարկաւոր է ներկայացնել Բարցելոնայի նշանաւոր պրոցէսը, որը վճռվեց 1896 թ. 10—15 դեկտեմբերին զինւորական դատարանի առաջ։

Եւրոպական լրագիրները երկար լռութիւն պահեցին այդ քստմնելի պրոցէսի մանրամասնութիւնների առիթով։ Բայց այսօր, շնորհիւ գլխաւորապէս «Ֆրանկֆուրտէր Ցայտունգ» լրագրի, որն իր յատուկ թղթակիցն ուղարկեց Բարցելոնա, և ֆրանսիական արմատական լրագիրների, սոսկալի իրողութիւնը պարզված է եւրոպական հասարակական կարծիքի առաջ։ Բողոքի ու ցասման մի զօրեղ հոսանք սկսվեց Ֆրանսիայից ու Գերմանիայից, որը և տարածվեց դէպի Հօլանդիա, Անգլիա, գերմանական Շվէյցարիա և արձագանք գտաւ նոյն իսկ աֆրիկեան Տունիսում. Գերմանիայում կազմվեց մի յատուկ յանձնաժողով Ավգուստ Բէբէլի և յայտնի գրող Շպիլհագէնի նախագահութեամբ, որի նպատակն է ամեն տեսակ գրի ու խօսքի պրոպագանդայով բողոք ու զզւանք յարուցանել Սպանիայի դատաստանական գազանութիւնների դէմ։

Բայց որոնք են այդ գազանութիւնները։ 1896 թ. յունիսի 7-ին, Բարցելոնայում մի ռումբ արձակվեց մի պրոցէսիօնի մէջ, ուր կային շատ բարձրաստիճան կղերական ու պետական պաշտօնեաներ։ Թէպէտ և յայտնի չէր, թէ ով էր ռումբը նետողը, այնուամենայնիւ, ձերբակալեցին ու բանտը նետեցին 380 մարդիկ, նրանց մէջ և մի քանի կանանց։ Այնուհետև սկսվեց դժոխային արարողութիւնը։ Որ և է խոստովանութիւն, գաղտնիք կորզելու համար, պատառոտում էին բանտարկեալների մատների եղունգները, այրում էին նրանց ազդրները, սեռական մասերը, գլուխները խոթում էին սաղավարտների մէջ ու նրանց միջից ելեքտրական հոսանք անցկացնում։ Այդ բաւական չէ։ Մտրակահարում էին մերկ զոհերին, զրկում քնից, գիշեր ու ցերեկ ստիպում էին անընդհատ վազվզել, կերակրում էին բացառապէս աղի ձկներով և օրերով ջուր չէին տալիս, այնպէս որ դժբաղդ բանտարկեալները խելագարութեան մէջ՝ իրանց մէզով էին յագեցնում ծարաւը... Այդպէս տանջում էին խեղճ մարտիրոսներին, առանց փաստային ապացոյցներ ունենալու։

Դա—«խոստովանութեան» պրոցէսն է։ Այնուհետև վճիռ է արձակվում, որով 28 հոգի մահվան են դատապարտվում, մնացածները՝ բերդարգելութեան 10, 15, 20 տարով, իսկ 59 հոգի—ցմահ աքսորի։ Զոհերից մի քանիսը խելագարվել են՝ ելեքտրական հոսանքին ենթարկած լինելով իրանց գլուխները, մի քանիսն էլ չեն կարողացել դիմանալ առասպելական տանջանքներին,—մեռել են։

Ուշադրութեան առնելու փաստ է, որ Բարցելոնայի զինւորական խորհրդի մի անդամը, որ արձակել էր այդ անիրաւ դատավճիռը, մի քանի օրից յետոյ անձնասպան եղաւ։ Թերևս խղճի խայթից...

Բերենք մի քանի տող գլխաւոր մեղադրածի մի նամակից, որ նա ուղղել էր իր ընկերներին. «Ը ն կ ե ր ն ե ր! Անշուշտ գիտէք, որ իբրև ատաէնտատի գլխաւոր գործակից, ես էի ենթակայ ամենաանողորմ տանջանքներին։ Ինչ որ գրում եմ ձեզ, բացարձակ ճշմարտութիւն է։ Ձերբակալելուց յետոյ, ստիպեցին ինձ 5 օր շարունակ, առանց հացի ու ջրի և առանց շունչ քաշելու, անընդհատ վազվզել, սկզբում հանդարտ, իսկ յետոյ աստիճանաբար արագացնելով... Երբ ոյժերս սպառվեցին, թաւալգլոր գետին ընկայ։ Այնուհետև շիկացած երկաթներ պատրաստեցին ու սկսեցին այրել մարմինս. Այլ ես չը կարողացայ դիմանալ, այդ բարբարոսութեանը վերջ տալու համար, խոստովանեցի ճշմարտութիւնը... Նորից ամուր սեղմեցին գըլուխս պատին և երկու հոգով սկսեցին մտրակահարել։ Երբ խոստովանեցի... բայց չեմ կարող շարունակել, դահիճս գալիս է!»

Այդ եղերական անցքերից յետոյ ամիսներ անցան, ոչ ոք չը խօսեց, ոչ ոք չը գրեց։ Սեահոգի լրագրապետները պապանձվել էին։ Կարծես այդ ձայներն էլ գալիս էին հեռաւոր Ասիայի խորքերից, կարծես թէ նրանց էլ կարելի էր անտարբեր կերպով լռութեան մատնել...

Մ. Ց.

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—Ինչպէս հեռագիրներից յայտնի է, Աթէնքի կրետական կենտրօնական կօմիտէտը մի շրջաբերական հրատարակեց, որի մէջ շնորհակալութիւն յայտնելով պետութիւններին այն բանի համար, որ նրանք ազատեցին կրետական քրիստոնեայ ընտանիքները իրանց պատերազմական նաւերի վրա, զարմանք է յայտնում, որ նոյն նաւերը այժմ ռմբակոծում են քրիստոնեաներին Կրետէում, որոնց տները ենթարկվում են աւերման օտար պետութիւնների նաւատորմի աչքի առջև։ Աւելի էլ սարսափելի է,—ասված է շրջաբերականի մէջ,—ծովապետների վճիռը՝ ստիպել 300,000 կրետացիներին սահմանադրութիւնն ընդունել, որը նոր տանջանքներ է խոստանում ապագայում։ Վերջում շրջաբերականի հեղինակները խնդրում են վերացնել այդ խիստ վճիռը և թոյլ տալ կրետացիներին միանալ Յունաստանի հետ, որը ծաղկում է և բարօրութիւն է վայելում։

—Աթէնքում տեղեկութիւն է ստացված, որ աւստրիական կառավարութիւնը արգելեց դուրս տանել այն 7 միլիօն փամփուշտները, որ Յունաստանը պատուիրել էր այնտեղ։

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

Գիտէք, ընթերցող, որ Նոր-Զելանդիայում էլ (Աւստրալիա) հայեր կան։ Հայեր ուրտեղ չը կան։ Եւ այդ Նոր-Զէլանդիայի հայերը հանգանակել և ուղարկել են Կ. Պոլիս 2.000 րուբլի յօգուտ տառապեալների։ Մեր տեղացի հարուստները եւրօպացիներից օրինակ չուզեցին վերցնել, գոնէ Նոր-զելանդացի հայերից օրինակ առնեն։

* *

Հանգուցեալ «Մեղուի» խմբագիր Պետրոս Սիմօնեանց յարութիւն է առել... գրական աշխարհի համար։ Ապացոյց մի քանի յօդուածներ, որ նա տպագրեց Թիֆլիսի թերթերից մէկի մէջ։ Եւ, կարող էք երեւակայել, ընթերցող, յետադէմ, ֆանատիկոս, բողոքական և կաթոլիկ հայերին հալածող «Մեղուի» խմբագիրը այժմ ճառում է... ազգերի փոխադարձ համերաշխութեան մասին, որ ասել է, ի հարկէ, առանց խտրութեան կրօնի և ցեղի... Այ, հէր օրհնած, եթէ մի տաս, տասնհինգ տարի առաջ նոյն համերաշխութիւնը քարոզէիք և այլակրօն հայերի մէջ, փոխանակ ատելութիւն սերմանելու, խօմ օրինաւոր մարդ կը լինէիք։ Տեսնում էք, պ. Սիմօնեանց, «Մշակի» գաղափարները ընդունակ եղան ձեզ էլ ուղղելու՝ ծերութեան հասակում։ Դա ձեզ պատիւ է բերում...

* *

«Շաւիղ» լրագիրը, պատասխանելով մի ինչ որ թղթակցի, առիթից օգուտ է քաղում յիշելու, որ ինքը բաց արեց իր նախկին աշխատակից Վ. Փափազեանցի սխրագործութիւնները, անւանում է պ. Փափազեանցին «գող-աշխատակից», որ «գողութիւններ է արել խմբագրութիւնից» և ուրիշ տեղից էլ գողացել է մի «եափունջի», և պարծանքով աւելացնում է, «որ «Շաւիղը» վանդեց խմբագրութիւնից այդ «գող-աշխատակցին»։

Ճիշդ են թէ ոչ այդ ծանր մեղադրանքները, որ «Շաւիղ» բարդում է Վ. Փափազեանցի վրա,—այդ թողնում ենք մի կողմ։ Պէտք է նկատենք միայն, որ «Շաւիղը» դաւաճանում է գըրական վայելչութեան դէմ, հրապարակ բերելով այդպիսի տգեղ մանրամասնութիւններ։ Մամուլի քննադատութեան նիւթը մարդու հրապարակական գործունէութիւնը պիտի լինի։ Եւ մեզ հաճելի է կարծել, որ «Շաւիղը» գէթ սրանից յետոյ, աւելի վայելուչ զէնքով կը կուի ով և լինի հակառակորդը։

„ՄՇԱԿԻ“ ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՌՈՒՍԱՑ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆԻՑ

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 26 մարտի։ Կայսրութեան մէջ ժանտախտի տարածման առաջն առնելու համար կազմված յանձնաժողովի կողմից. Թէօդօսիայից ստացված տեղեկութիւնների համեմատ, Զաւղէպայէ Զէլենինի նաւաստիին բժշկական խիստ հսկողութեան ենթարկելուց յետոյ, երևաց, որ ժանտախտով չէր հիւանդացած նա։

ՎԻԷՆՆԱ, 26 մարտի։ Լօնդօնից հեռագրում են, որ այնտեղ շատ լաւ է ընդունվել Բատտէնբէրգեան Ֆրանց Յօվսէփ պրինցի թեկնածութիւնը Կրետէի գեներալ-նահանգապետի պաշտօնի համար։ Պաշտօնապէս ոչ մի կողմից առաջարկութիւն չէ արված, բայց ոչ մի պետութիւն դէմ չի լինի դրան և բոլոր կաբինէտներն էլ կընդունեն, որոնց թւում և Պետերբուրգի կաբինէտը։

ԼՕՆԴՕՆ, 26 մարտի։ «Standard» լրագրին Կանէյից հեռագրում են. «Ծովապետները քըննում էին Աթէնքի ծովածոցը պաշարելու առաջարկութեան մանրամասնութիւնները։ Կանավէրո հաղորդեց, թէ իտալական կառավարութիւնից ինքն հրամանագիր է ստացել՝ չը գործել միջազգային նաւատորմի մէջ որպէս ամենահին օֆիցեր։

ԼՕՆԴՕՆ, 26 մարտի։ Պետերբուրգից հեռագրում են, որ պետութիւնները ընդունեցին կոմս Մուրավիէվի առաջարկութիւնը՝ տեղեկացնել թէ Յունաստանին և թէ Թիւրքիային, որ եթէ նըրանցից մէկը կը սկսի յարձակողական դիրք բռնել, այն ժամանակ յարձակվող կողմը պատասխանատու կը համարվի, և նրան չի թոյլ տրվի որ և է օգուտ քաղել այդ քայլից։ Այդ վճիռը պարունակող յայտագիրը ուղարկված է երկու կողմերի կառավարութիւններին ևս։

ԼՕՆԴՕՆ, 26 մարտի։ «Daily News» լրագրին հեռագրում են. «Քննվում է մի նախագիծ, որի միտքն է ուղարկել հիւպատոսներին շրջագայելու Կրետէում՝ ապստամբներին պետութիւնների նպատակների հետ ծանօթացնելու նպատակով։»

«Times» լրագիրը լսել է, որ Կ. Պոլսի դեսպանները Կրետէի ինքնավարութեան մի շատ ընդարձակ նախագիծ են մշակել։ Կրետէի ազգային ժողովին իրաւունք կը տրվի նահանգապետ ընտրել։ Սուլթանը կը հաստատի ընտրութիւնը։

ԹԷՀՐԱՆ, 26 մարտի։ Էմին-էլ-Դովլէ նշանակված է մինիստրների խորհրդի նախագահ և ներքին գործերի մինիստր, լայն լիազօրութիւններով։

Կ. ՊՕԼԻՍ, 26 մարտի։ Դեսպանները դիմեցին արտաքին գործերի մինիստրին բերանացի յայտագրով, որի մէջ, Յունաստանի և Թիւրքիայի մէջ եղած թշնամական գործողութիւնների վերաբերմամբ ասված է, թէ ամբողջ պատասխանատւութիւնը այդ բանի համար ընկնում է յարձակվողի վրա. թէ պետութիւնները չեն թոյլ տայ, որ յարձակում գործողը կուի հետեւանքից որ և է օգուտ ստանայ։ Յայտագրի բովանդակութիւնը հաղորդվեց Աթէնք։

ՎԻԷՆՆԱ, 26 մարտի։ Գալիցիայի Խօդօրով փոքրիկ քաղաքը խոշոր բռնութիւնների ասպարէզ էր. մազուրեան երկաթուղիական բանւորները յարձակում գործեցին հրեաների վրա, որոնց մեղադրում էին վնաս հասցնելու համար։ Դռները և պատուհանները ջարդեցին, խանութները կողոպտեցին։ Երկու կողմից ևս վիրաւորվածներ կային։ Խօդօրով եկան դրագունների մի էսկադրօն և հետևակ զօրքի մի վաշտ. եկաւ և դատաստանական յանձնաժողովը։ Այժմ հանգստութիւն է տիրում։

ԼՕՆԴՕՆ, 26 մարտի։ Համայնքների ժողով։ Համիլտօն յայտնում է, որ Ռուսաստանից Հընդկաստան ուղարկվող հացը արդէն ճանապարհի վրա է, և ռուսաց կառավարութիւնը դրա փոխադրութեան համար առանձին դիւրութիւններ է տուել։ Բրիտանական կառավարութիւնը յայտնեց ռուսաց կառավարութեանը իր երախտագիտութիւնը համակրութեան և առատ նուիրաբերութեան համար։

Կ. ՊՕԼԻՍ, 26 մարտի։ Սահմանից ստացված լուրերը հանգստացնող բնաւորութիւն ունեն։

ԼՕՆԴՕՆ, 26 մարտի։ Համայնքների ժողով։ Այն հարցի առիթով, թէ որքան դժուար կը լինի ուտեստի պաշար բերել, եթէ Անգլիան պատերազմելիս լինի ցամաքային պետութիւնների հետ, Բալֆուր ասեց, որ Միացեալ Նահանգները ամենեւին չեն թոյլ տայ, որ ցորենը պատերազմական կօնդրաբանդա յայտարարվի։ Դաշնակից լինելով Միացեալ Նահանգների հետ Անգլիան բաւական զօրեղ կը լինի դիմադրելու եւրոպական որ և է կօալիցիային։ Անգլիայի ապահովութիւնը կախված է նաւատորմից. եթէ նաւատորմը բաւական զօրեղ կը լինի, Անգլիային չէ կարող սով սպառնալ։

ԼՕՆԴՕՆ, 26 մարտի։ Կրետէի բրիտանական հիւպատոսը հաղորդում է, որ կղզու ներսում քրիստոնեաները շատով կունենան հացի կրկնակի պաշար, որովհետև, բացի իրանց սեփական դաշտերից ստացված հունձից, նրանք վերցնում են հաց մահմետականներին պատկանող դաշտերից։

ԲԵՐԼԻՆ, 27 մարտի։ Ստատս-սեկրետար Ստեֆան վախճանվեց։—Կանդիայից հեռագրում են, որ մայր տաճարի մօտ հրդեհ սկսվեց։ Այրվում են շատ տներ։ Անգլիացիները և իտալացիները քանդում են հարևան տները՝ կրակը կանգնեցնելու համար։

ԼՕՆԴՕՆ, 27 մարտի։ Ծովապետները իրանց մէջ համաձայնութիւն կայացրին Պիրէյի պաշարման մանրամասնութիւնների վերաբերմամբ։ Բացի Անգլիայից և Ռուսաստանից, Ֆրանսիան նոյնպէս որոշեց Կրետէ ուղարկել մի նոր զօրաբաժին։

ԼՕՆԴՕՆ, 27 մարտի։ Ծովապետները խնդրեցին անգլիական հիւպատոսին ծանուցանել ամբողջ Կրետէում, որ կղզու պաշարումը կը շարունակվի այնքան ժամանակ, մինչև որ յունական զօրքերը կը մնան կղզում։

Ապստամբները սկսեցին թնդանօթաձգութիւն Կանդիից Սուդու գնացող անգլիական նաւի վրա։

ՆՕՏԻՆԳԱՄ, 27 մարտի։ Համիլտօն երէկ մի ճառ արտասանեց, որի մէջ ասեց, որ եթէ եւրոպական կօնցէրտը քանդվէր, պատերազմ կը սկսվէր ոչ միայն Թիւրքիայի և քրիստոնեայ պետութիւնների մէջ, բայց և իրանց քրիստոնեայ պետութիւնների մէջ։ Բոլոր պետական գործիչները պէտք է աշխատեն եւրոպական խաղաղութիւնը պահպանել։ Յունաստանին չը պէտք է թոյլ տրվի երկիրներ ձեռք բերել իր համար, որոնք նրան չեն պատկանում։

ԿԱՆԷՅԱ, 27 մարտի։ Սիտիի շուրջը խմբվում են ապստամբները։ Ֆրանսիական «Գեներալ Շանզի» կրէյսէրի հրամանատարը, յարձակման սպասելով, նաւից 5 թնդանօթներ փոխադրեց։ Կիսամօ շրջանի ապստամբները դիմեցին ծովապետներին՝ տեղեկացնելով նրանց, թէ դիտաւորութիւն ունեն յարձակումն գործել մարտկացի վրա։ Մարտկացի բերդապահ թիւրքաց զօրքը օգնութիւն է խնդրում։

ԼՕՆԴՕՆ, 28 մարտի։ Պատգամաւորների ժողովում, Կերզօն յայտարարեց. «Կառավարութեանը ոչինչ յայտնի չէ այն մասին, թէ Ֆրանսիան պաշտօնական առաջարկութիւն է արել թիւրքաց զօրքերը Կրետէից շուտափոյթ հեռացնելու մասին։ Ֆրանսիան միայն կամեցել է իմանալ միւս պետութիւնների կարծիքը այդ առարկայի մասին։ Այժմ չէ կարելի ասել, երբ կը հեռանան կղզուց թիւրքաց զօրքերը։ Մի քանի պետութիւններ կարծիք յայտնեցին, որ առաջ կղզին պէտք է մաքրեն յոյները, և դրանից պէտք է եզրակացնել, որ առաջի քայլը պէտք է անի Յունաստանը»։

ՍՕՖԻԱ, 28 Մարտի։ Սուլթանը հրաւիրեց իշխանին և իշխանուհուն գալ Կ. Պոլիս։

ԼՕՆԴՕՆ, 28 մարտի։ «Standard» լրագրին հեռագրում են Կ. Պոլսից. «Մինիստրների խորհուրդը համաձայնութիւն յայտնեց Կրետէն մաքրելու թիւրքաց զօրքերից այն պայմանով, որ պետութիւնները երաշխաւոր լինեն, թէ կղզին նախապէս կը մաքրվի յունաց զօրքերից և կը խաղաղվի։

—